

Nagy Péter: 700 éves bölcsőnk Mezőbergenye
[Erdélyi Magyar Adatbank]

ELŐSZÓ

Petelei István az Erdélyi Mezőséget járva, 1884-ben úti jegyzeteiben írja: „Bergenye. Ez is a Mezőséghez tartozik... Székelyek lakják, akik adnak a csínra, kényelemre. Szabályos udvarai vannak, tiszta házai, fehérre meszelt, szeglettel bíró fallal. Mintha a szalmazsúp is mosott volna rajta. Az udvarokon elrekesztett hely állatnak, terménynek. Határának minden ízén látszik a dolgos kéz, az oldalokon ökör legel; fűzfák az aljban, hol vizes; kasza a dombokon.

A művelt oldalokon végignézve, túl rajtuk, egy nagy fekete hegy zárja el a láthatárt. A teteje sárga agyagföld, valami hitvány ciher olyanná teszi, mintha mocskos volna: ez a Mezőség!

A bándi járásbíróság területén Bergenye a legveszekedettebb. Nem hitványságért, lopásért áll a bíró előtt, hanem verekedésért. A fiatalsága leissza magát vasárnaponként, s aztán botra kerekedik...”

A Petelei megrajzolta, érzékletes festői kép Bergenye múltja, jelene és jövője képezte történelmi útnak egy pillanatát ragadja meg, idézi fel. Milyen volt előtte századokkal, és milyen lett azóta Bergenye? Egy falutörténettel kísérünk meg erre választ adni.

A falutörténetet olvasva a tisztelt bergenyei kortársunkban felmerülhet a gondolat: hiányzik egyik-másik mozzanat az általa megélt eseményekből, történésekből, tényekből. Ez igaz lehet, ha a falutörténetet a közelmúlt bemutatásaként képzeljük el. Csakhogy a falutörténet nem csupán a közelmúlt, nem elsősorban a közelmúlt. Mélyebbre nyúlnak gyökereink, hogy ennyivel beérjük. Sőt, önzés lenne a 7-800 éves történelmi múltat a közelmúltként elképzelni, felfogni. A közelmúlt eseményeit megélt emberek gazdasági-társadalmi, vallási és nemzeti érdekektől behatárolva nem is érzékelhették, és nem is értékelhetik egyértelműen, azonos módon a tényeket, eseményeket, történéseket és az azokban jelenlévő embert. „Ahány ember, annyit lát!” – tartja a közmondás. Így igaz, hogy az a közelmúlt, mely élő embereket érint, magasztal fel, vagy marasztal el, még nem tartozik a történelemhez.

Ilyen értelemben a falutörténetet sohasem nem lehet befejezettek, lezártak tekinteni. Ha csak azt nem fogadjuk el, hogy egy adott évig, például 1918-ig tárgyaljuk az eseményeket, történéseket. Így egyféleképpen nyitott marad a falutörténet is, mint a múltunk, mely állandóan belcsep a jelenünkbe. Ezért az utánunk jövő nemzedékeknek bővebben lesz mit kutassanak, esetleg igazabbul megírjanak.

Falutörténetünk elkészítéséhez kiadott és kiadatlan forrásokat kellett felkutatnunk: a közműveltség vonatkozó irodalom mellett, mindenekelőtt Marosszék XVI-XVII. századi katonai összeírásait, XVIII-XIX. századi adókimutatásait, árvaszéki és törvényszéki iratait, a református egyház marosvásárhelyi gyűjtőlevéltárát, a bergenyei református egyház irattárát, az iskola irattárát stb.

Isten által ajándékozott életemnek több mint felét, 34 évet ebben a helységben, Bergenyében éltem és dolgoztam végig. Itt tanítottam és igazgattam az iskolát 1965-től. Itt raktam fészket, építettem házat. És itt szeretnék örökre megpihenni. E könyv szándéka tanúbizonyoságot tenni egykori tanítványaimnak, akik közül sokan már szülők, sőt nagyszülők, valamint magyar és román barátaimnak arról, hogy mindaz, amire tanítottam tanítványaimat, s amit tettem életemben, a falu jelenéért és jövőjéért cselekedtem. Szeretném kiegészíteni egykori hitvallásomat, hogy „ismerd, szeresd, tiszteld szülőföldedet őseiddel együtt, mert ez megtartó erő, vágyaid teljesülésének záloga egy szebb jövő felé vezető úton.” Céлом továbbá az itt eltöltött idő folyamán hozzámnőtt emberek, reformátusok, katolikusok, ortodoxok és adventisták mindennapi életében, munkájában és hitében tapasztalt örömök, gondok és fájdalmak közös megélésének megörökítése az utókor számára.

Nem tudok belenyugodni abba, hogy ennek a földrajzilag nagyon szép fekvésű mezőszéki településnek történeti múltját és emlékét elhomályosítsa, nyomtalanul elsodorja az idők vihara. Mindazáltal, senkit sem marasztalok el azok közül a lelkészek, tanárok, tanítók, agrármérnökök stb. közül, akik e helységben dolgoztak, életük nagy részét itt éltek le ebben a faluban, de nem tudták, esetleg nem voltak képesek megörökíteni falunk mozgalmas életét, a történelem

forratagában mindig talpraesetten cselekedő emberi közösség szokásait, helytállását a természeti csapások, az idegen hadak pusztításainak kivédésére és elhárítására irányuló törekvéseiben, egyszóval e közösség múltját.

Nehéz és időigényes munka várt arra, aki vállalkozott rá, hogy hiteles adatokat gyűjtson a falu történetére vonatkozóan, hogy vallassa a fennmaradt tárgyi emlékeket, és nem utolsó sorban szólásra bírja a helység idősebb embereit, mint Bőjthe Zoltánt, Fábíán Ninát, Kovács Józsefet, Kovács Sándort, Muntyán Sándort, Muntean Gheorghet, Puskás Ferencet, Sălăgean Ioant, Vadadi Gézát és másokat, akiknek ezúton is köszönetet mondunk szívéllyességükért. Nem mulaszthatom el szívből megköszönni Domahidi Béla fiatal református lelkésznek fáradságot nem ismerő buzdításait munkám-ban, amikor megtorpantam, és már-már lemondtam folytatásáról. Ő lelki erőt és hitet ébresztett bennem a továbblépésre. Ugyanakkor közreműködött a falutörténet anyagának elkészítésében. Köszönet ismételten Sălăgean Jánosnak, aki szívügyének tekintette falutörténetünk megjelenését, ezért adatokat gyűjtött és szolgáltatott ortodox falutársainkról.

Ősz Zoltán nyugalmazott tanár kollegánk szíves volt felvállalni könyvünk illusztrálását, grafikáival művészi értékét biztosítva annak. Dr. Szabó Miklós történetíró szakmai tudásával és hozzáértésével állt a falutörténet elkészítése és megjelentetése szolgálatába. Illesse mindkettőjüket köszönet ezért. Végül őszintén köszönöm a svájci Bubikon-Wolfhausen evangélikus-református testvérgyülekezet nagylelkű támogatását, a kiadás költségeinek teljes felvállalását.

Falutörténetünk foglalkozik a helység természeti-földrajzi viszonyaival, marosszéki székely falukénti kialakulásával, nevének alakulásával, egyházi életével, oktatásával, közművelődésével, a népesség életmódjával, lakáskultúrájával, ruházkodásával, étkezésével, mindennapi munkájában, örömeiben és bánatában fogódzóként szolgáló szokásaival, hiedelemeivel, közelmúltbeli eseményeivel, és végezetül felsorolja Bergenye 2001-ben élő lakóit etnikai eredetre, vallásra és nemre való tekintet nélkül.

A kialakított és felvázolt képbe igyekeztünk belefoglalni a székely szabadrendűeket, de a jobbágyokat és zselléreket is, illetve a Bergenyében lakó birtokos nemeseket, tehát a vagyonosabbakat és nincstelenekeket, magyarokat és románokat egyaránt.

Természetesen, valamennyi kérdést a rendelkezésünkre álló források (okiratok, iratok, írásos feljegyzések, visszaemlékezés) alapján kíséreltük meg bemutatni. A kedves olvasót megkövetve emlékeztetjük, hogy nem tudunk felelősséget vállalni olyan történések, események, adatok tisztázatlanságáért, amelyekkel kapcsolatba nem állt rendelkezésünkre írott forrás vagy emlékező, megbízható falutárs.

A falutörténet megírásában felhasznált irodalmat és levéltári forrásokat terjedelmi okok miatt nem tüntettük fel, ezért a kedves Olvasó elnézését kérjük. Felhasználtuk a Marosszék Levéltára, a Református Egyház Gyűjtőlevéltára, az Országos Levétár Marosvásárhelyi Igazgatóságánál elfekvő közigazgatási és egyházi levéltárak, a Bergenyei Református Egyház Levéltára és a Bergenyei Általános Iskola irattára anyagait.

Kívánom, hogy a bergenyei nép ezután is haladjon az elődei nyomában. Minél gyakrabban gyűljön a bölcső köré és ritkábban a koporsó mellé.

Gyermekek, ifjak! Tanuljatok, dolgozzatok és imádkozzatok, kezdeményező-vállalkozó, mindenképpen alkotó munkával teremtsétek meg ennek a csodálatosan szép völgyben fekvő falunak a boldog jövőjét. Ne feledjétek, hogy „aki a múltat és jelent tiszteli, a jövőt csak az érdemli!” Maradjatok szülőfalutokban, s legyetek a még élő közel 285 öregnyugdíjas eleitek méltó utódai! Így élhet és maradhat meg Bergenyé a következő évszázadokban is. Ez a ti nemes, nagy házi feladatotok. Elvégzésben segítsen az Isten!

Isten áldása legyen az olvasón, aki kezébe veszi a kötetet. Olvassa olyan szeretettel, amilyenel a szerző és a közreműködők munkálkodtak annak megírásán.

Nagy Péter tanár

Bergenyi télikép (Ősz Zoltán)

Mezőbergenye télen - fényképfelvétel

MEZŐBERGENYE TERMÉSZET-FÖLDRAJZI VISZONYAI

Falunk az Erdélyi Mezőség déli peremén, Marosvásárhelytől nyugati irányban 12 km-re fekszik hozzávetőlegesen a 46,6°-os Északi-szélességekör és a 24,7°-os Keleti-hosszúság metszési pontjánál egy kelet-nyugat irányú völgyben, melyet napjainkban északon gyümölcsfa-liget, illetve fenyő-, délen pedig lombhullató erdők zárnak közre. Szomszédfalvai: Mezőpanit, Názánfalva, Kisfalud, Csittszentiván, Sósptak, Székelyuraly és Mezőbánd.

A szájhagyományban a Mezőség kapujának tekintett helység sajátos domborzati tájon található. Lapos, 300-500 méternyi dombhátak, szelídlejtésű oldalak, széles vagy keskenyebb völgyek váltogatják e tájon egymást. A dombokon kisebb-nagyobb erdők, a völgyekben sekély vizű patakok, tavak, tavacsákák, nádasok, sztyeppei növényzet és állatvilág jellemezte hajdan és alkotja ma is a természeti környezetet. A sajátos, hangsúlyozottan mezőgazdasági övezet altalja puha, agyagos, márgás, homokos, palás kőzet, melyet az eső és hólé könnyen formálhatott, időnként csuszamlásokat(omlásokat) idézve elő, boglyaszerű halmokat, kúpokot hozva létre más és más helyeken. Az 1872. évi katonai térképen három ilyen omlást, 1943-ban egyet jeleznek a helység határában. Ilyen csuszamlásokat a bőséges csapadék legutóbb 1970-ben idézett elő a falu északi részén található dombokon, elzárva az országot, és elköltözésre kényszerítve egész családokat.(Gálfi Péter és Zoltán családjai).

A csapadékmennyiség évenként nagy ingadozást mutat, de annak évi átlaga 500-600 mm. között mérhető, ami általában megfelel a természetes és termesztett növények szükségletének. A csapadék és talaj vizét a Koronka, Csorgó, Megnéző, Zabszer és Nyíl pataka gyűjtik egybe a falun átfolyó Zúgóba (egykoron Falu-pataka), illetve bergenyei Nagy-patakba, mely a Zajzon hídjánál egyesül a paniti Nagy-patakkal (egykoron Rét-patak), majd rövid közös szakasz után beleömlik a Marosba.

Kitekintés a Maros völgyébe

A helységi környékén az északnyugati szelek az uralkodóak, és éreztetik hatásukat. A bergenyei völgy azonban alapvetően védett, csak a keleti szakaszán erősebbek a légáramlatok, amelyek e részeken gyakran emelnek hótorlaszokat.

Bergenyé határának talaja általában hűvös: a szalmásgabonák a környék falvaihoz viszonyítva később is érnek meg. A helység népessége viszonylag elégséges megművelhető területtel rendelkezett mindig, és – jöllehet a vetésmezőt 1750-ben „közepesen termő”-nek jellemezték – talajának sajátossága beleilleszkedik abba az általános képbe, amelyet 1614-ben Bethlen Gábor portai követe, Borsos Tamás, illetve Herman Ottó 1869-ben vázolt a tájról, miszerint a Mezőség termékeny és az „ország gabonátára”, illetve „jelentékeny húskamrája”.

Az utóbbi évszázadok tapasztalata szerint földje – különösen a Sósptak, a Bikajáró és Nyíl határrészekén – igen alkalmasnak bizonyult burgonyatermesztésre.

A helységen áthaladt és áthalad a Marosvásárhely-Mezőbánd-Mezőméhes-Sármás-Szamosújvár, illetve Marosvásárhely-Budatelke-Szászlekence-Beszterce országút, valamint az 1912-ben kiépített Marosvásárhely-Mezőméhes-Szászlekence keskeny vágányú vasút, melyet azonban 1997-ben kivontak forgalomból.

Közigazgatásilag 1871-ig Marossszék, majd Maros-Torda vármegye, később a Magyar Autonóm Tartomány helysége volt. Ma Maros megyéhez tartozik. Területe 1868-ban 3014, ma pedig 2778 kataszteri hold.

A Bándi-völgy

Szőlőalja

A temető, a falu és a batár egy részlete

A FALU NEVE

A helység egykorú a székelyek marosszéki megtelepedésével. Neve is ismert immár közel 700 éve. Ugyanis a pápai tizedszedők számadásaiban, vagyis adójegyzékeiben 1334-ben Borgene, majd 1335-ben Bergune néven jelenik meg több marosszéki helységgel együtt.

A falu nevének eredetét a szakembereknek máig sem sikerült kimutatni és megnyugtatóan tisztázni. Kiss Lajos úgy véli, hogy az talán szláv eredetű, hiszen a berg szlávul partot jelent, már pedig a Mezőségen elég sok a „part”, a suvadásos oldal, melyet románul rápă-nak mondanak. Mi hajlunk arra, hogy azt inkább a mezőségi tájakon ismert, apró almához vagy körtéhez hasonló, ehető, de fanyar ízű gyümölcsöt termő cserje berkenye nevéhez kapcsoljuk. Talán a terület, ahol a helység kialakult, berkenyetermő, berkenyés volt a székelyek betelepülései.

A Borgene, illetve Bergune név a XV-XVII. században tovább alakult Bergenie – Bergenyé formává. E néven említik 1451-ben is, amikor a Kisfaludi Gerőfi László bergenyei birtokának felét Hunyadi János eladományozta Somkerei Erdélyi Miklósnak és Istvánnak, felét pedig Kisfaludi Gerőfi Istvánnak. Bergenie – Bergenyé alakban jelenik meg a helység neve a XVI-XVII. századi hadiszemléken, lustrákon készített összeírásokban, Bethlen Gábor által 1620.március 19-én a helységben kiadott rendeletben, de a XVIII-XIX. századi adó- és urbéri összeírásokban és iratokban is. A XIX. század második felének közigazgatási átszervezései során és azok nyomán készített helységnévtárakban kezdik Mezőbergenyeként, románul Berghia formában számontartani a helységet. A legújabbkori hivatalos román közigazgatási helységnévtárakban Berghia-ként azonosítják, magyarul pedig Mezőbergenyeként.

A falut érintő események során a helységre ragasztották a „túrós” nevet, és így a Túrós-Bergenyé ragadványnéven is emlegetik. A szájhagyomány szerint e jelenségnek két magyarázata is ismeretes. Az egyik szerint a bergenyéiek sok és jól tejlő tehenet tartottak minden időben. Hagyományosan házi módszerekkel nagy kerek, mutatós sajtokat készítettek tehéntejből. Ezeket száradás céljából a házak eresze

alá szerkesztett polcokra rakták majd minden háznál. Ezért a helységen áthaladókban az a kép alakult ki – teljesen jogosan – , hogy ez sajtos, illetve túrós falu. Ezt a benyomást erősítette az a tény is, hogy a marosvásárhelyi piacra a bergenyei gazdák naponta szállítottak friss sajtot és túrót. Ez volt a legfinomabb ilyen árú a piacon. Így hát a vásárlók a bergenyei túrósokat keresték kedvelt árújukért. Így ragadt a falu nevéhez a „túrós” kifejezés, és lett annak neve Túrós-Bergenyé. E ragadványnevet minden bergenyei elfogadta és használja ma is változó humorral, bár az elnevezés eredetét kevesen ismerik. Azt azonban mindenki tapasztalhatta, hogy a sajttal és túróval való kereskedés komoly pénzforrást biztosított minden időben.

A másik magyarázat így hangzik. A helység egyik nagybirtokosa, Nagy Dénes a környékbeli falvakból származó napszámosokat dolgoztatott. Reggelente egy pohár pálinkát, egy szelet kenyeret és egy gomolyag túrót adott étékként, melyet a napszámosok jó étvágygal elfogyasztottak. Ilyenképpen a falut kezdték „túrós”-nak nevezni. Ha kérdezték tőlük, hogy „Hova mentek?”, vagy „Honnan jösztek?”, a válasz az volt „Túrós-Bergenyébe”, illetve „Túrós-Bergenyéből”. Így a környékbeliek szóhasználatában a falu nevéhez ragadt a „túrós” név.

Akár az első, tetszetősebb, akár a második szájhagyomány a valós, ma is sokan emlegetik a helységet Túrós-Begenyé-ként.

*Bergenyé: libák tavasszal
(Ősz Zoltán)*

A FALU BELTERÜLETE ÉS VETÉSMEZŐJE

A falu a Mezőségről a Marosba szakadó, több kisebb csermelyt felvevő, ma Zugó-nak nevezett patak folyásirányának jobb oldalán egy völgykatlanban alakult ki. A táj kedvező fekvése – legeltetésre alkalmas terек vagy oldalas legelők, itatóhely kialakításához kedvező patak és patakocskák, lehet éppen tó vagy tó formáláshoz való hely – miatt telepedtek meg itt, és alakították településüket sajátosan mezőségiiesen, bár a századok folyamán a fa tutajozására alkalmas Maros folyó közelségétől befolyásoltan.

Az üléshelyek, nemzetiégi telkek két központra súlypontosztak, irányultak: a templomtérré és a „falu közepére”, ahol a „falu háza” állott, mely a későbbi (XVIII. századi) iratok szerint „hol strása ház” volt, „hol pedig a Falu boltosai laktanak benne”, de ahol ugyanakkor „kaloda állott” sajátos rendeltetéssel és szereppel a közösség életében.

Az idők során terjeszkedő település üléshelyei kezdtek a „marhajáró sikátorokra” is kiépülni. Ezek pedig a „falu eke útjai”-ban folytatódtak a vetésmező felé, az egyes dűlők, határrészek irányába. Bergenye így fokozatosan halmaz típusú településsé alakult, „fő útja” mellett több a „templom térről” és a „falu közepéről” kiinduló, szabálytalanul kanyaruló utcája lévén, amint a 131. oldalon található vázlatos térképen látható. A helységben a birtokos nemesek „kúriákat” építettek. Kuriális telke és háza volt itt a gróf Lázár családnak, de a Koronka családnak, a Turoczi család örököseinek(?) stb.

Nincs írásos emlékezet arról, erdős vagy mocsaras vidék volt-e a mai Bergenye területe a XI. században, a székelyek itteni megtelepedésekor. Hajlunk arra, hogy Borsos Tamás által 1614-ben „kövér földű”-nek jellemzett „erdélyi Mezőség” nem ok nélkül kapta a „mezőség” nevet, és már a XI. században tágas legelőkkel, kevesebb erdővel és tavakkal tarkított táj volt. Vetésmezejét fokozatosan tágította a szaporodó népesség. Szántóterülete 1703-ban még mintegy 109 köből (54,5 hold), 1750-ben 449 köből (224,5 hold), 1895-ben már 1706 hold

(3412 köböl), 1936-ban pedig 2079 hold (4158 köböl). A helységen felül, a Zúgó-patakon gátat és tavat épített a lakosság. Talán a szentkirályi Szűz Mária pálos kolostor szerzetesei voltak a kezdeményezők, hiszen Bergenyében részjóságuk volt. Tény, hogy a reformáció után a „Reformata Ecclesia Tova” lett, és maradt a XVIII-XIX. században is, bár annak egy részét a századfordulón minden kétséget kizáróan elengedték, és területét művelés alá fogták. A tavon malom is működött, őrlötte a bergenyeciek gabonáját. Ma már csak egy kis nádas jelzi a tó helyét. A nép pedig legendákat szőtt a „feneketlen tó”-hoz, azt tartva, hogy ökrös szekeret is „clnyelt”. Ezek a legendák ma is élnek.

Alakította a lakosság vetésmezejét az „omlások” helyének termőterületté változtatásával is. A „Megye erdején” alul, a XVIII-XIX. századi térképeken jelzett omlás helyén ma már szántót találunk. Sőt, a közelmúltban a termelészövetkezet ültette több hektárnyi szőlős is csak „emlék” maradt a falu népessége számára, és ma már mindössze legelő díszeleg helyette, vagyis alakult a falu határa az utóbbi évtizedekben is.

A főút és a vegyes üzlet Bergenyén

A református templom

Falukép „toronytávlatból”

A Nagy Elek-féle kúria

Református parókia

EGYKORI SZÉKELY FALU ERDÉLY KÖZÉLETÉBEN

A napjainkban vegyes – magyar-román – lakosságú Mezőbergenye Marosszék területén alakult ki a székelyek itteni megtelepedésekor a XI. században, amikor Györffy György szerint a bihari tájokról határvédő feladatuk ellátására a Maros, Küküllő és Sebes folyók völgyébe telepítették át, és amikor „...Marosszék területét szállták meg legkorábban”.

HADAK ÚTJÁN

A székelyek a Kárpát-medencében az ősszmagyarságot védelmező népességet alkottak azon a területen, amelyet Terra Siculorum-ként, vagyis Székelyföld-ként ismerünk. Hadkötelezettségük általános volt. A székely család férfi tagjai saját költségükön, saját fegyverzettel, lóval, ruházattal, önélelmezési készlettel szálltak hadba az erdélyi vajda és székelyek ispánja rendeletére. A széki tisztek tűzhalmok gyújtásával, száldobokkal stb. hívták hadba a székely férfiakat, akik választott tisztjeik vezetésével századokba és azokon belül, tizedekbe szervezve vonultak országos táborba. A székely katonai állomány egyharmada azonban otthon maradt a helyi védelem ellátására.

A hadkötelezettség, nyilván, anyagi terheket és véráldozatot igényelt a székelyektől. Ennek ellenértékeként – az „ökörsütés”-től eltekintve – adómentességet élveztek, föld, vagyis határhasználati, öngazgatási, sóhasználati stb. joggal, szabadsággal rendelkeztek, melyek gyakorlására megfelelő szokásjogokat, törvényeket alkottak, intézményeket hoztak létre össz-székely, széki és faluközösségi szinten. A faluközösségi jellegek (falugyűlés, faluszéke, falusbíró, esküdtek, nótárius stb.) nyomai fellelhetők a Bergenyére vonatkozó forrásokban is, amint látni fogjuk a következőkben.

A magyar királyságban a székelyek hadkötelezettségének megfelelő társadalmi szerkezet és intézmények – nemzeti szervezet, faluközösségi határhasználat, öngazgatás stb. – fennmaradtak akkor is, amikor a XIII. századtól uralkodóvá váltak a hűbéri birtokviszonyok és társadalomszervezés. Ez kimutatható Bergenyében is, hiszen – amint láttuk – 1451-ben a Kisfaludi Gerőfieket és Somkerekieket, 1496-ban a Gyulakutaiakat, 1573-ban Baki Pált, illetve Alárdi Ferencet találjuk birtokosként a helységben, 1624-ben pedig Marosvásárhely egykori főbírája, Borsos Tamás nyerte el a tolvajok által megölt, magvaszakadt Vajda István birtokait.

A hűbéri társadalomba való betagozódás kimutatható a székelyek katonai kötelezettségének teljesítési módjában is, amikor a főemberek (primores), lófők (primpili) és gyalogos (pixidari) tehetségük szerint, ki lovon, ki gyalog szállott hadba, és ennek megfelelően a lófő kétszerannyi közföldet használhatott, mint a gyalogos, a főember pedig a lófőnél is többet kapott. Továbbá abban is, hogy megjelennek a székelyek között a földönlakók, azaz a jobbágyok (inquilini) is. A Bethlen Gábor által 1614-ben elrendelt katonai összeírás tükrözi a jelzett állapot előrehaladottságát, hiszen Bergenyében ekkor 13 lófő, 5 gyalogos, 6 szabados és 2 inquilini, vagyis szolgáló paraszt élt. Ez azt bizonyítja, a rendi tagozódás ellenére fennmaradt a helységben a székely hadkötelezett népesség is. Erdély fejedelmeinek katonapolitikája hatására ez a népesség éppenséggel gyarapodott mind országos szinten, mind Bergenyében, hiszen 1636-ban a bergenyei hadképes lófők és gyalogosok száma együttesen már 21 volt.

A székely nemzeti társadalom sajátos szerkezete sorvadozott, de fennmaradt a következő századokban is, ugyanis 1750-ben élt még a helységben 7 egytelkes székely „nemes”, 11 „szabad székely” család, de 16 jobbágy, 31 zsellér és 6 kóborló cigány is. Sőt, 1831-ben is találtunk Bergenyében 10 „egytelkes nemes” családot, 33 lófőt és gyalogost, 4 szabadost, de 66 zsellért, valamint egy újparasztot. Az utóbbiak között találunk okiratilag kimutathatóan románokat is.

A székelyek rendi tagolódásának, a közszékelyek lesüllyedésének folyamatában e rétegek elégedetlensége többször csapott át lázadásba. 1562-ben felkelésük egyik színhelye éppen Marosszék volt. Nincs kizárva, hogy abban részt vettek a bergenyiek is. Ugyancsak Marosszék volt a főszíntere az 1596. évi úgynevezett véres farsang-nak, amikor Báthori Zsigmond az 1595. évi törökellenes hadjárat előtt megígérte a székelyeknek az 1562 előtti szabadságaik visszaállítását, a jobbágysorba taszítottak felszabadítását. Midőn azonban ígéretének visszavonása miatt a közszékelyek készültek fellázadni, a székely főújsztek és főemberek a kortárs Borsos Tamás, marosvásárhelyi főbíró sorai szerint „kit felnyársalának, kit akasztának, kit horogba hányának, kinek orrát-fülét elmetelék, kit piricskolának”, vagyis nyomorékká, éppenséggel halálra vertek. Ezt a kegyetlenkedést nem kerülték el a bergenyiek sem, mint-ahogy megszenvedték a századfordulón Basta generális hadainak pusztításait is.

Sorsuk akkor kezdett jobbra fordulni, amikor megváltozott Erdély fejedelmeinek székelypolitikája, Bocskai István (1604-1606), különösen pedig Bethlen Gábor (1613-1629), illetve I. Rákóczi György (1630-1648) uralkodása idején. Nem kerülték el azonban II. Rákóczi György 1657. évi szerencsétlen lengyelországi hadjáratát követő 1658-1661. évi török-tatár dúlásokat.

KURUCOK KÖZÖTT

1687 után elszenvedték a bergenyiek az osztrák csapatok visszaéléseit (1694-ben például 14 szekér szénát, 84 köböl búzát, 190 köböl zabot, 50 mázsa húst és 385 magyar forintot róttak ki Bergenyére), a kuruc-labanc háborúskodás pusztításait, illetve az osztrák tábornokok (Rabutin és Löffenholtz) megtorló intézkedéseit. Elégedetlenségük általános. Nem véletlen, hogy már 1704-ben találunk bergenyieit Rákóczi seregében. II. Rákóczi Ferenc 1707. évi Marosvásárhelyre vezető útjában pedig minden kétséget kizáróan

áthaladt Bergenyén is. Az országgyűlést megelőzően ugyanis Mezőbádon szállt meg, és 1707. április 5-én innen indult Marosvásárhely felé, ahol fejedelemmé választották.

A Habsburgok terjeszkedése Erdélyben, uralmuk kiépítése 1711 után megpecsételte a székelyek, köztük a bergenyiek sorsát is. Nem tartottak igényt katonai erejükre, fegyvereikre, melyektől megfosztották őket, szabadságjogaikkal egyetemben. Az 1-2 szolgáló paraszttal rendelkező székely nemeseket (lófőket) és gyalogosokat adózni kényszerítették, például jogállásukhoz szabott fejadóra, mely kétszer annyi volt, mint a jobbágyoké, továbbá adót fizettetve velük földjük, állataik, belsőségükön és külsőségükön megtermelt terményeik után. Az osztrák csapatoknak szálláshelyet, kenyérgabonát (búzát, rozsot), vágómarhát, húst, tűzifát, gyertyát, lovaiknak szénát, zabot, szalmát, zöldtakarmányt stb. kellett biztosítaniuk minden évben rendszeresen. 1711-ben például 10 köböl búzát, 16 köböl zabot, 10 szekér szénát, 53 rajnai forintot, majd 93 porció kenyérré való búzát, 102 porció zabot és 53 porció szénát róttak ki Bergenyére.

ENGEDETLENSÉGI MOZGALOM

A Habsburg-monarchia viselte háborúk véráldozatokat követeltek a székelyektől is. A csatatereken elesettek és fogságba jutottak pótlására újoncokat szedtek Marosszék székelyek lakta falvaiban is, különösen a török- és franciaellenes háborúk idején. Sőt, bár adózásra kényszerítették a székely szabadokat és kispapokat, egyszerre nemességükről kezdtek beszélni, éppenséggel nemesi felkelésre kötelezték őket. Az adófizető székely szabadrendűek Marosszéken azonban már az 1808-ban megtartott katonai lustrák alkalmával kijelentették, hogy addig fegyvert nem fognak „... míg az adó alól ki nem vétetnek és régi törvényes jussaikba és szabadságaikba vissza nem állíttatnak”. Amint várható volt 1809-ben amikor elrendelték

számukra is „a nemesi felkelést” az adózásra kényszerített szabad székely népesség sorában széleskörű engedetlenségi mozgalom bontakozott ki. A mozgalomba bekapcsolódott az udvarhelyi, marosszéki és aranyosszéki székelység, és az már-már általános mozgalommá kezdett terebélyesedni. Az engedetlenedők régi szabadságaik visszaállítását, sőt a nemesi uralom megszüntetését követelték. Bekapcsolódott a mozgalomba az a bergenyei 16 kismemes, valamint jóval több szabadrendű, akik e korban itt éltek. 1809-ben a paniti, madarasi, szabadi, kövesdi és udvarfalvi sorstársuk mellett a bergenyeciek is jelezték Marosszék vezetőségének közös beadványukban a hadfelkelés miatti elégedetlenségüket.

A FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC VIHARÁBAN

A helység lakói lelkesen fogadták az 1848-as forradalmi változásokat. Fellépésük hasonló volt más székely falvakéhoz, midőn a magyar forradalom védelmében „nemzetőr sereget” alakítottak. Amikor Marosszéken 1848. június elején nemzetőrség szervezését megkezdték, Bergenyéből a helybéli lelkipásztorral és iskolamesterrel az élen 80-an jelentkeztek önként a nemzetőrségbe. Ezek névsora a jelentkezés sorrendjében a következő:

1. Szabó István	10. Turotzi Imre
2. Koronka János	11. Ifj. Soós Pál
3. Soós Lajos	12. Barát Mihály
4. Ifj. Lőrinczi István	13. Kozma Sándor
5. Soós Ferenc	14. Szabó Páter
6. Nagy Sámuel pap	15. Dósa Sándor
7. Koronka Márton	16. Középső Gálfi János
8. Nagy András	17. Nagy József
9. Székely József	18. Borbély Ferenc

19. Gálfi Mihály	50. Kerék Antal
20. Ifj. Gálfi János	51. Lőrinczi Sándor
21. Id. Lőrinczi István	52. Gál József
22. Nagy Pál	53. Málnási Sándor
23. Nagy József	54. Id. Lőrinczi József
24. Monostori András	55. Szabó Sándor
25. Id. Soós Pál	56. Demeter István
26. Soós Ferenc	57. Varró Lajos
27. Gálfi Ferenc	58. Ifj. Gálfi András
28. Nagy Ferenc	59. Gálfi György
29. Gálfi Pál	60. Id. Soós Ferenc
30. Monostori István	61. Dosa Márton
31. Csétsi János	62. Ifj. Lőrinczi József
32. Koronka Ferenc	63. Soós Sándor
33. Rector Szabó István	64. Falka József
34. Id. Málnási Sámuel	65. Soós József
35. Gálfi Sándor	66. Soós Mihály
36. Soós Zsigmond	67. Ifj. Beretzki József
37. Kozma Lajos	68. Ifj. Gálfi Zsigmond
38. Sóbester András	69. Id. Beretzki József
39. Kozma János	70. Borbát Károly
40. Sidó János	71. Soós Márton
41. Legifjabb Soós Ferenc	72. Ifj. Soós József
42. Benő József	73. Puskás István
43. Gálfi Samu	74. Szabó János
44. Baló István	75. Ifj. Gálfi Pál
45. Ifj. Bokor István	76. Soós Mózes
46. Lőrinczi Gergely	77. Puskás András
47. Gálfi Zsigmond	78. Id. Sóbester Ferenc
48. Ifj. Sóbester Ferenc ács	79. Kiss Ferenc
49. Beretzki János	80. Etédi István

Amikor pedig esperesük figyelmeztette az egyházat, hogy „sok kül és bel ellenségeink vannak” és „legyünk készek és ügyeljünk magunkra”, a református „Derék Megye gyűlése” helyben tiszteket választott és azokat Marosvásárhelyre küldte, hogy megtanulják a „fegyverforgatást”, a „puska töltését és más fegyverek forgatását”, és hogy hazatérve a nemzetőrség tagjait képezzék ki fegyverforgatásra. A nemzetőrség tisztjeivé választották Szabó Istvánt kapitánynak, Turótzai Imrét Főhadnagynak, Koronka Jánost alhadnagynak, Lőrintzi Domokost strázsamesternek és Gálfi Zsigmondot zászlótartónak. A nemzetőrség sikeresen tevékenykedett, amint azt megtudjuk a bergenyei Lőrintzi Sándornak a későbbiekben „Maros megye” alispánjához, Antal Imréhez intézett beadványából. Bergenye elküldte követeit a székelyek agyagfalvi nemzeti gyűlésére is Turótzai Imre és Koronka János személyében. Koronka János útiköltségének biztosítására pedig éppen az egyházmegye erdejéből adtak el fát. Ugyanebből a forrásból fedezték a nemzetőrség puskapor-szükségletének beszerzését is. Ugyanakkor kapcsolatba léptek a szomszédos falvakkal is, akik „a sok futás miatt ... olykor-olykor őrzésünkre jövék strásálni”. A korabeli törvények szerinti újoncállítások alkalmával több bergenyeit is besoroztak a forradalmi hadseregbe. Bizonyára helyt álltak a bergenyiek a forradalmi csapatok vívta harcokban is.

A forradalom és szabadságharc leverése után, az osztrák önkényuralom sújtotta Bergenye népét is. Különösen a Kossuth-pénz, a „Bank nóták” bevonása érintette kedvezőtlenül a lakosságot. Az önkényuralom enyhülésével, főleg pedig az 1867-es kijegyezést követő polgárosodás korában a bergenyei székelyek az erdélyi magyarság útját járták, átalakultak vagyonosabb-szegényebb birtokosokká, megőrizve a székely eredet tudatát a következő század kedvezőbb vagy viszontagságosabb körülményei között is. A román lakosságtól eltekintve, még 1941-ben is büszkén vallják, hogy a falu lakói „református vallású székelyek”. Ilyenszerű tudatukat leginkább az a kitartás bizonyítja, amellyel magyar egyházukat és iskolájukat megőrizték és fenntartották a két világháború közötti román uralom alatt is.

Portikus

AZ I. ÉS II. VILÁGHÁBORÚ ÁLDOZATAI

A XX. század első évtizedében Európa népei vérgőzös éveket éltek át. Amikor pedig 1914.július 28-án Szarajevóban a szerbek meggyilkolták Ferenc Ferdinánd főherceget, az osztrák trónörököszt és feleségét, a nagyhatalmak napokon belül kirobbantották az emberiség történetében addig ismert legszörnyűbb háborút. Magyarország dél-keleti vidékének e kis helységét, Mezőbergenyét sem kímélte a világhégés.

Midőn Bergenyében kihirdették az általános mozgósítást, minden 20-35 év közötti férfinak a marosvásárhelyi 22-es és 62-es gyalogezredhez kellett bevonulnia. Már augusztus 2-án behívták a népfelkelőket, a 35 és 42 év közötti korosztályokat is. Rövidesen a harctérre küldték a 18-19 éveseket. Sírás, gyász és félelem szállta meg a falut.

A mezei munka, a családfenntartás gondja, terhe az asszonyok, idős férfiak és kiskorú gyermekek vállaira nehezedett. Hamarosan elkobozták és a frontra vitték a lovakat, a járműveket, összeszedték a harangokat, hogy ágyút öntsenek belőlük. Beszolgáltatások, árszabások, jegyrendszer, a munkások helybeni mozgósítása, a haditermelés felfuttatása egészítette ki a férfiak frontra küldését. Hamarosan hírek érkeztek az első súlyos harcokról, az első sebesültekről, elesettekről.

Honvédeink véres csatákban vettek részt a keleti-fronton Galiciában az oroszok ellen, a déli-fronton Szerbia ellen, az olasz fronton Doberdónál, a Piave és az Isonzó folyók mentén, 1918-ban éppenséggel a franciák ellen a Verdun melletti harcokban. A háború négy éve súlyos anyagi és véráldozatokat követelt Mezőbergenyétől is. Ki apját, ki testvérét, ki gyermekét vagy kedvesét gyászolta. Az elesettek hosszú névsorát a hadirokkantak, sebesültek és fogságba esetteké duzzasztotta fájdalmasan.

A falu nem tudta azonban bensőséges gyászban enyhíteni, feloldani fájalmát. Gátolták a megváltozott hatalmi viszonyok, az új államhatalmi

hatóságok. Évtizedek teltek el, míg a bergenyei egyházközségek teljesíteni tudták „hősi halottaik” iránti kötelezettségüket míg templomaikban márványtáblát állíthattak kegyeletül az elesetteknek. A református templomban elhelyezett márványtáblán az alábbi bergenyei „hősi halottak” neveit örökítették meg:

1. Soós András, hadnagy	11. Ifj. Borbély Sándor
2. Kakasi Sándor kántor-tanító,
örmester	12. Id. Gálfi Domokos
3. Gálfi András, szakaszvezető	13. Ifj. Gálfi Domokos
4. Gálfi György, szakaszvezető	14. Gálfi Pál, tűzér
5. Ifj. Gálfi Antal, tizedes	15. Gálfi Sámuel
6. Szabó László, tizedes	16. Ifj. Lőrinczi Pál
7. Id. Gálfi Antal, őrvezető	17. Nagy Domokos
8. Király Pál, őrvezető	18. Soós Antal Pálé
9. Borbély Farkas	19. Soós István
10. Borbély István	20. Szabó Pál
	21. Vadadi Gyula

A bergenyei református hívek azt vallják az elesettekről: Ők meghaltak, de emléküek él, mert eleget tettek a haza törvényeinek.

A román ortodox hívek ugyancsak templomukban elhelyezett emléktáblán örökítették meg kegyelettel a világháborúban elesettek emlékét az alábbiak szerint:

1. Baciú Gheorghe	8. Dobra Maxim
2. Baciú Simion	9. Farcasiú Nicolae
3. Bara Ioan	10. Hodos Gheorghe
4. Bara Simion	11. Ignat Dumitru
5. Boanta Teodor	12. Maier Ioan
6. Cismas Ioan	13. Moldovan Ioan
7. Comes Ioan	14. Pepelea Lazar

Az első világháború emlékét Bergenyében — az elesettek névsora mellett — több mint félszáz kitüntetés, vitézségi, sebesülési és más

háborús emlékérem őrzi. Ezeket a bergenyeciek kapták az orosz, olasz, francia és román frontokon folyó nehéz harcokban tanúsított helytállásukért. A kegyetlen, öntörvényű harcok mozzanatai, emlékei megelevenedtek azonban — mindaddig, amíg éltek a frontharcosok — csendes vasárnapdélutáni beszélgetések, estéli összefüggések bensőséges hangulatában is. Tőlük átvéve őrzik azokat az egykori frontharcosok fiai, unokái mindaddig, míg az emberi emlékezés azt valamiképpen tanulságosnak tartja.

Akik élve vagy rokkantan tértek haza

Gálfi Mózes gazdálkodó, sz: 1881, tüzér, harcterek: orosz, olasz, kitüntetések: Károly csapatkereszt, háborús emlékérem.

Koronka László gazdálkodó, sz: 1899, tüzér, harcterek: orosz, olasz, kitüntetések: Károly csapatkereszt, háborús emlékérem.

Kozma Árpád nemes, sz: 1892, honvéd, hadifogoly, harcterek: orosz, kitüntetések: Károly csapatkereszt, sebesülési érem, háborús emlékérem.

Málnási Ferenc középbirtokos, sz: 1896, gyalogos, harcterek: orosz, olasz, kitüntetések: kis ezüst vitézségi érem, Károly csapatkereszt, háborús emlékérem.

Nagy Gábor gazdálkodó, sz: 1892, tizedes, harcterek: orosz, olasz, francia, kitüntetések: bronz vitézségi érem, Károly csapatkereszt, háborús emlékérem.

Nagy József gazdálkodó, sz: 1896, gyalogos, harcterek: orosz, francia és román, kit: kis ezüst vitézségi érem, bronz vitézségi érem, Károly csapatkereszt, háborús emlékérem.

Nagy Elek nemes, földbirtokos, sz: 1890, tűzharcos, hadirokkant, harcterek: orosz, francia és olasz, kitüntetések: sebesülési érem.

Nagy Gyula középbirtokos, sz: 1897, gyalogos, harcterek: orosz, francia, olasz, kitüntetések: bronz vitézségi érem, Károly csapatkereszt, háborús emlékérem.

Soós Zsigmond községi bíró, gazdálkodó, sz: 1880, vitéz, őrmester, harcterek: orosz és olasz, kitüntetések: nagy ezüst vitézségi érem, kis ezüst vitézségi érem, bronz vitézségi érem, Károly csapatkereszt, háborús emlékérem.

Szabó József sz: 1890, vitéz, őrmester, harcterek: francia, olasz, kitüntetések: nagy ezüst vitézségi érem, kis ezüst vitézségi érem,

bronz vitézségi érem, Károly csapatkereszt, háborús emlékérem.

Szabó Mózes középirtokos, sz: 1891, tüzér, harcterek: orosz és olasz, kitüntetések: kis ezüst vitézségi érem, bronz vitézségi érem, Károly csapatkereszt, háborús emlékérem.

Szabó Dániel középirtokos, sz: 1892, gyalogos, harcterek: orosz, kitüntetések: kis ezüst vitézségi érem, bronz vitézségi érem, Károly csapatkereszt, háborús emlékérem.

Soós Árpád középirtokos, sz: 1890, gyalogos, harcterek: orosz, kitüntetések: nagy ezüst vitézségi érem, kis ezüst vitézségi érem, Károly csapatkereszt, sebesülési érem, háborús emlékérem.

HUSZÁROK DALA

*Valahol messze dübörög a föld
Valahol messze zúg a vihar
Most mennek rohamra a honvédbuszárok
Trombita riasztó hangja rivall.*

*Paripák robaján sír a mező
Kardok acélján csurog a vér
Fut az ellen, csurog a vér
A futó szélben falu ég
Most mennek sírba a honvédbuszárok.*

*Hazafelé őszi felhők szállnak
Vigyetek hírt az édesanyánknak
Fölöttünk már vadvirágok nyílnak
S alkonyatkor összebújva sírnak.*

Dr. Berend Miklós magyar huszár

SZIBÉRIAI HADIFOGSÁGBAN

*Az Ural hegy tetejéről
Nézem a zord téli képet
Rég nem látott édes hazám
Vajon látlak-e meg téged?*

*Körülottem hóvihar zúg,
De szívemben felsír a nyár
Egy kis falu, mályvás ablak
Szép lány, ki a búcsúra vár
Öreg szülők bivó szava
Viszontlátom-e még őket?
Kínozz a vágy: haza, haza!*

*Vadidegen nékem a táj
A szamojéd síkság fölött
Mit ordítasz vad jégvihar?
Hazám emlékeit ölöd?
Kozsok szőrében rejtem el
Jégszegek verte arcomat
Nem, nem fogsz megfagyasztani!
Mert fűt a vágy, az akarát.

Érzem, hazajutok innen,
Hív, vár a magyar föld röge,
Forró vágyam legyőz téged
Észak pokol jégördöge.*

Sarkadi Nagy Lajos honvédtüzér

Az Első Világháború összvesztesége Mareck amerikai vezérkari főnök összcálítása szerint: a világháborúban résztvevő 13 nemzet 7354000 embert vesztett. Ez a következőképpen oszlik meg: Oroszország 1.700.000, Németország 1.600.000, Franciaország 1.305.000, Ausztria 800.000, Magyarország 1.000.000, Anglia 706.000, Belgium 102.000, Bulgária 100.000, Románia 100.000, Amerikai Egyesült Államok 50.000. Imádkozzunk, hogy ilyen eseményre az emberiség történelmében ne kerüljön sor.

Ismeretes az a szomorú tény, hogy a háború elvesztése az osztrák-magyar monarchia szétszaggatását eredményezte, melynek következtében Erdély román fennhatóság alá került. Bár falunk lakóinak 27%-a román nemzetiségű volt, különösebb nemzeti összetűzésre, incidensre nem került sor.

Az 1940-ben hozott Bécsi Döntést sokan örömmel fogadták és üdvözölték, mely új gazdasági-társadalmi-politikai szabadságot biztosított a falu lakói számára. Erről Szabó Mózes, aki résztvevett az Első Világháborúban, így nyilatkozott: „Míntha az ég kapui nyíltak volna meg 22 keserves esztendő után, mely alatt el voltunk vágva az ősi Erdélytől.

Szabad a magyar szó, szabad a magyar gondolat. Szabad nyíltan hirdetni, hogy magyarok vagyunk”. A régi hagyományokhoz híven barátságban, békében éltek és dolgoztak a faluban együtt a magyarok és románok, sőt sok vegyes házasságot kötöttek, ami azt igazolja, hogy mindenki megértette és betartotta a történelem parancsát. Több román nemzetiségű örömmel vonult be a magyar hadseregbe, még ma is büszkén vallja ezt Sălăgean Ioan, akitől ha megkérdezik: hot voltál katona? — csillogó szemekkel így válaszol: Magyar királyi hadsereg kerékpáros felderítő hadosztály, címzetes őrzetető, Érsekújvár és Nove Zamki.

A 40-es évek elején „Gazdakör” működött, amely az „Aranykalász” nevet viselte. Ezt az Erdélyi Magyar Gazdák Egyesülete irányította (EMGE). A bergenyei kör elnöke Nagy Elek volt. Azok a gazdák, akik rendszeresen látogatták a kört, és elsajátították a szükséges ismereteket a szőlő és gyümölcstermesztés terén, diplomát kaptak a tanfolyam elvégzése után, mint például Gálfi Sándor.

Ugyancsak ebben az időszakban működött egy önkéntes tűzoltó csoport is, amely a tűz esetén gyorsan és eredményesen intézkedett a tűz oltása céljából.

Régi porta (Ősz Zoltán)

A II. VILÁGHÁBORÚ

1939 szeptember 1.-én megkezdődött a II. Világháború, majd 1940 augusztus 30.-án a második bécsi döntés következtében Észak-Erdélyt Magyarországhoz csatolták, majd a német-olasz-japán háromhatalmi katonai egyezményhez csatlakozott a magyar kormány. Az országhoz visszacsatolt területekért hálából Hitler arra kérte a kormányt, hogy vegyen részt Jugoszlávia lerohanásában. Horthy igent mondott. Teleki Pál miniszterelnök ekkor öngyilkos lett. Búcsúlevelében ezt írta Horthynak: „Szószegők lettünk — gyávaságból — a mohácsi beszéden alapuló örökbéke-szerződéssel szemben. A nemzet érzi és mi odadobtuk becsületét. Gazemberek oldalára álltunk — mert a mondvacsinált atrocitásokból egy szó sem igaz! Sem a magyarok ellen, de még a németek ellen sem! Hullarablók leszünk! A legpocsékabb nemzet. Nem tartottalak vissza, bűnös vagyok.” Kezdetben Magyarország és Románia is a németek oldalán lépett be a háborúba a Szovjetunió ellen. Ez érintette Bergenyét és a környékbeli falvakat is. A faluban a román és német csapatok tartózkodtak és elég sok kellemetlen emléket hagytak a falubeliekben.

Az 1940. augusztus 30-ikán hozott második Bécsi-döntés következtében Észak-Erdély visszakerült Magyarországhoz, vele pedig Bergenyé is. Még pedig úgy, hogy a falu határmenti helység lett. Az országhatár 5 km-es szakaszon ugyanis a bándi dombháton, a falu szakaszán húzódott, és a szomszédos falvak, Sósputak és Uraly már Romániához tartoztak. Egyes bergenyéiek, mint Kovács Sándor és Muntyán Sándor ezen a határszakaszon teljesítettek katonai szolgálatot. Őtőlük tudtuk meg, hogy a jelzett határszakasz amolyan szimbolikus volt, hiszen a bergenyei gazdák, akiknek földjüket az országhatár átszelte, továbbra is művelték a határ mindkét oldalán a tulajdonukban lévő ingatlanokat. A határőrök — 44 katona — laktanyája a román iskola épületében volt. Tudtukkal, szemük láttára, számottevő árucsereforgalom zajlott a határ e szakaszán. A magyarok bőrcipőket és más lábbelit cseréltek petróleumért és gyufáért a románokkal.

Csakhogy eközben Európában már zajlott a II. világháború, mely 1939. szeptember 1-én robbant ki. Magyarország és Románia a szovjetellenes támadás nyomán kapcsolódott be a háborúba Németország oldalán. Az első világháború borzalmai megismétlődtek.

A II. világháború sem kímélte Mezőbergenye férfitársaságát. Az elesettek emlékét őrzik a helyi templomokban elhelyezett, kifüggesztett márványtáblák. A kegyelet jeleként elhelyezett márványtáblák névsorai az alábbiak:

Református magyarok

1. Gálfi Farkas, szakaszvezető	7. Borbély Gyula
2. Lőrinczi Lajos, tizedes	8. Farkas Sándor
3. Palkó Pál, tizedes	9. Gálfi Sándor
4. Gálfi Béla, őrző	10. Marton Balázs
5. Gálfi József, őrző	11. Szabó László
6. Bartha János	

*Ez lesz örök szent vigaszunk
A lélek él, találkozunk*

Ortodox románok:

1. Cismaş Aurel	5. Oltean Simion
2. Frătean Ioan	6. Oltean Vasile
3. Ignat Dumitru	7. Oltean Traian
4. Maier Dumitru	

A fogságot megírtak közül még életben vannak: Kovács Sándor, Kovács Ferenc, Monostori Károly és Nagy Zsigmond.

Romániának az 1944 augusztus 23-i kilépése a Szovjetunió elleni háborúból és csapatainak teljes bevetése a fasiszta hadsereg ellen, alapvető fordulatot hozott Bergenyé falu életében is. A válságos

napok alatt sok bergenyeci katona elhagyta egységeit, abbahagyta a kilátástalan harcot és hazatért családjához.

A helységbe német csapatok vonultak be, és harcba léptek a román erők ellen. A német csapatok a háborús eseményekkel járó károkat okoztak a lakosságnak, élelmet, állatokat koboztak el. Ugyanakkor a bándi tetőről tűz alá vették a falut is. Ellőtték a református templom tornyát. A falu térségében vívott harcoknak polgári áldozatai is voltak. A harctér elvonulása után a bergenyeciek, a szomszédos falvak lakosságához hasonlóan támogatást kellett nyújtaniuk a román katonáknak, akiket élelemmel, fehérneművel segítettek. Többen közreműködtek a harcokban elesettek összegyűjtésében, elszállításában és a náznánfalvi, meg csittszentiváni temetőbe való elhantolásában. Sok embert elvittek Marosvásárhelyre a háborús romok eltakarítására, köztük Szabó Gézá is. Ez az állapot megváltozott, mert a csendőrség átvette az ellenőrzést, és így már nem volt alkalom a visszaélésekre.

A II. világháború is hozott mélyebben szántó változásokat. Következésképpen elindította ugyanis azokat a politikai, gazdasági és társadalmi átalakulásokat, amelyek elvezettek az úgynevezett „átkos”-hoz. Mindenekelőtt újra megváltozott Erdély államhatalmi helyzete. Észak-Erdély visszakerült Romániához.

A helységet román csendőrök szállták meg 1944 októberében. Miközben a falu „Mindent a frontnak!” jelszó alatt gabonával, állatokkal támogatták a román hadsereget, a magyar férfilakosságot összeszedték és koncentrációs táborba hajtották. A „Maniu gárdák” ártatlan embereket mészároltak le. Csak a szovjet hatóságok közbelépése mentette meg az elhurcoltak kevés részét.

Idővel biztonságosabbá vált a helyzet. Az 1945 március 6-i választások eredményeként megalakult dr. Petru Groza vezetésével a demokratikus kormány. Ebben a kormányban a magyarok képviselői is jelen voltak. A földreform megvalósítása fokozta a nép bizalmát, ugyanis földet osztottak mindazoknak, akiknek nem volt, vagy kevés volt. 1946-ban megalakult a faluban a Román

Kommunista Párt, melynek első tagjai: Kovács József, Szegedi Elek, Muntean János és Daki István voltak, akiknek egy részét, mint vasúti munkásokat kényszerítették a beállásra. Ezután a párttagok száma egyre gyarapodott.

Ebben az időszakban a felgyorsult politikai események, mint a választási hadjáratok 1948-ig, a kormány megtisztítása a „reakciós elemektől”, a „demokratikus forradalom” célkitűzéseinek megvalósítása, amely folyamat a király 1947 december 30-i elűzésével lezárult, mind mélyrehatóan befolyásolták Bergenyé politikai életét, és annak fejlődését.

Az 1948-as államosítás Bergenyét is érintette, mivel elvették az erdőket, legelőket és iskolákat, ezek mind az állam tulajdonába kerültek.

Mélyreható politikai hatása volt az RKP március 3-5. Plenáris Ülése határozatainak, amely tisztázta a román falu társadalmi és osztályrétegződését és világosan kinyilatkoztatta a párt és az állam politikáját az egyes kategóriákkal szemben. A határozatok értelmében gyökeresen megváltoztak Bergenyében és a többi falvakban is a politikai-társadalmi viszonyok, egyszóval „kiéleződött az osztályharc”. Ez az állapot lehetőséget nyújtott visszaélésekre, valamint számos igazságtalanság alkalmazására, sok arra nem érdemes emberrel szemben, így Bergenyében is sokan felkerültek a „kulák-listára”, mint: Lőrinczi Gábor, Nagy István, Bőjtke Ödön, Koronka Gyula, Nagy Gábor, Nagy Dániel, Nagy Pál és mások. Számos esetben koholt politikai vagy gazdasági (szabotázs) vádjával ítélték el embereket. Így például Nagy István több évet szenvedett a Dunacsatornánál és az enyedi börtönben, akinek vagyonát elkobozták és elég későn rehabilitálták. Ugyancsak politikai vádakkal Málnási Györgyöt is meghurcolták és különböző kommunista börtönökben kínozták.

A FALU NÉPESSÉGE

Ma már nem tudjuk kimutatni, milyen rendet tartottak és mekkora népességgel telepedtek meg a székelyek Marosszéken, illetve egy-egy faluhelyen. Annyi bizonyos, Bergenye a népesebb helységek közé kellett tartozzon, hiszen István király (997-1038) intézkedései szerinti gyakorlat szellemében magának templomot épített, vagyis szentegyházias helységgé lett. 1334-1335-ben „Nycolaus sacerdos de Bergenuie” („Miklós Bergenye papja”) pápai tizedben 8 dénárt fizetett, többet mint Mezőmadaras és Mezősámsond, kevesebbet mint Mezőbánd és ugyanannyit, mint Mezőkölpény. Nyilván, népességét is ilyen nagyságrendben kell elképzelnünk.

A rendelkezésünkre álló, Bergenyére vonatkozó írásos emlékek nem teszik lehetővé, hogy név szerint vagy számszerinti adatokat közöljünk Bergenye kora középkori lakosságáról. A kutatások mai szintjén csak a XVI. század végétől származó, e kérdésre vonatkozó névsorokat és számsorokat mutathatunk be. Ismerjük például néhány bergenyei lakos nevét 1575-ből. Ebben az évben, amikor Báthori István fejedelem felszólítására Bergenyéből a fejedelmi táborba szálltak és a fejedelem mellett harcoltak Kerelőszentpálon Bekes Gáspár ellen, helységünk lakosai voltak:

Zep Istwan (Szép István)

Ke Albert (Kő Albert)

Illiesy Pal (Ilyési Pál)

Nemes Gergel (Nemes Gergely)

Ez az adat, nyilván, elégtelen ahhoz, hogy kikövetkeztethessük abból Bergenye népessége egészét. Egyébként is, óvatosan kell kezelnünk a székelyföldi népességre vonatkozó adatokat. Imreh István figyelmeztet ugyanis arra, hogy a Székelyföldön a nemzeti telkek, udvarok, porták számából nem lehet kikövetkeztetni, hány családi háztartás, hány generáció húzódott meg azokon, sőt, azt is

nehezen, hogy egy családban hány lélek élt. A következőkben bemutatott névsorok tehát csak a családok kilétére utalnak. Azok azonban így is jelzésértékűek a gyarapodási vagy visszaesési tendenciákat illetően.

A családok vagy személyek számának megítéléséhez elégtelen az 1602. évi Basta-féle összeírás is, mivel az közismerten hiányos. Az azonban bizonyos, ebben az évben Bergenyében éltek az alábbiak családjai:

Stephanus Vajda 1. (libertinus) - Vajda István szabad székely

Michael Koronka 1. - Koronka Mihály szabad székely

Andreas Nagy d. - Nagy András darabant

Joannes Agoston 1. - Agoston János szabad székely

Joannes Suba 1. - Suba János szabad székely

Simon Vajda 1. - Vajda Simon szabad székely

Martinus Kowacz 1. - Kovács Márton szabad székely

Michael Chiuba 1. - Suba Mihály szabad székely

Benedictus Nagy 1. - Nagy Benedek szabad székely

Andreas Incze 1. - Incze András szabad székely

Joannes Koronka 1. - Koronka János szabad székely

Stephanus Chiuba junior 1. - ifjú Suba István szabad székely

Joannes Incze 1. - Incze János szabad székely

Stephanus Agoston 1. - Ágoston István szabad székely

Joannes Thuriy 1. - Thuri János szabad székely

Matthias Degiy 1. - Dégi Mátyás szabad székely

Georgius Bertalan 1. - Bertalan György szabad székely

A táblázat azt bizonyítja, hogy 1602-ben legkevesebb 17 hadköteles székely család élt Bergenyében. Ugyanakkor azt is megítélhetjük, hogy a helységben élő szabad székelyek és darabantok milyen jellegű család- és személyneveket viseltek, vagyis a család- és személynév adásban milyen gyakorlat uralkodott. Sőt, az is kitűnik abból, hogy elég népes falu volt ekkor Bergenyé, hiszen legkevesebb 85 személynek kellett ott élnie, ha a használatos gyakorlat szerint egy hadköteleshez öt hozzátartozót számítunk.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Tudjuk azt, hogy Bethlen Gábor fejedelem katonai-államépítési szándékától vezérelve ismerni és gyarapítani akarta a székelyek katonai erejét, erőforrásait. Ezért átfogóbb katonai összeírást rendelt el 1614-ben. Ez az összeírás valószínűbb képet nyújt a bergenyei népességről. A Bethlen-féle összeírás adatait sorrendbe szedve így mutat:

Lófők

Ágoston János	Nagy András
Barla Mihály	Nagy Mihály
Barla Péter	Székely Ferenc
Dombod Miklós	Székely Pál
Illyés Tamás	Vajda Simon
Koronka Gergely	Vas Péter

Gyalogpuskások

Incze András árvája, 6 éves	Koronka János
János deák Széki	Sós István, nőtlen
Kis Vajda István	

Szabadok

Bertok István, világtalan	Móré János
Gogán Gergely	Nagy Simon
Kis Vajda Miklós, nőtlen	Simon Balázs

Vármegyei zsellérek

Farkas János, magyarországi, Vajda Simon Házánál
Jakab György, káposztásszentmiklósi, a pap házában

A Bethlen Gábor- féle összeírásakor tehát Bergenyében 13 lófő, 5 gyalogpuskás, 6 szabad székely és 2 zsellér család, összesen tehát 26 család élt. Ha ezt a számot összevetjük az 1602. évi Basta-féle összeírás adataival, azt kell gondolnunk, hogy a közel sem teljesnek tekintett lustra után a falu népességében nagy pusztítás esett. Ekkor ugyanis 16 szabadost írtak össze, míg 1614-ben mindössze 5-öt. Igaz, az 1602-ben összeírtak közül 6 Bethlen Gábor összeírásában a lófők között jelenik meg, 2 pedig a gyalogpuskások között. Nem találjuk azonban az összeírtak között a Bertalan (elírva: Birtalan, Bethlen), a Déghi, a Kovács és Thuri családokat. Ezek közül egyesek (Déghi és Thury családok) később újra feltűnnek. Megjelenik ugyanakkor a Barla, Bertok, Dombod, Gogán, János deák, Móré, Soós, Székely és Vas családok, amelyek vagy kimaradtak az 1602. évi összeírásból, vagy betelepültek, „vejnek szállottak” időközben.

Mindenesetre, a XVII. század elején Bergenye a közepes nagyságú székely falvak közé tartozott, a Székelyföld korabeli 388 helységében falvanként átlagosan 22-23 család élt. Kivételt képeznek a csiki falvak, ahol átlagosan 55-56 család jutott egy helységre. Itt ugyanis nagy székely-magyar falvak alakultak ki.

Bizonyos gyarapodás tapasztalható Bergenyében a következő évtizedekben, bár ezt a folyamatot nem szabad eltúloznunk. Erre készítenek az 1635. és 1647. évi összeírások adatai. Az 1635 évi bergenyei hadkötelesek lustrájának adatai összetettebbek. Ezek mindenképpen figyelmet érdemelnek. Ekkor így írták össze a

Nemesek

Tomboldi Ferenc (talán a Thombod = Dombod név új formában)

Régi lófők

Vajda István - meghalt. Örökségét Borzois Tamás örökösei bírják.
Koronka Gergely - beteg

Fiai: Dániel 10 éves, Gergely 8 éves, Gábor 7 éves

Koronka Mihály - hiányzik, Koronka Gergely bírja örökségét

Illyéssi Tamás - meghalt

Fiai: Tamás és János, felnőttek

Nagy András, fia Mihály 10 éves, egy lóval

Vajda Simon, fia Péter, egy lóval

Székely Ferenc, fia Balás, egy lóval

Székely Pál - meghalt, fia György 12 éves

Bor Miklós - meghalt, fia János 16 éves, sógora Zilagy András tartja

András fia János (gyalog mustrált).

Lófő özvegy

Ágoston Jánosné - meghalt. Tankó Jánosnének hagyta volt testamentumban örökségit, Borsos Tamás örökösei bírják.

Régi gyalogosok

Koronka János - meghalt, fia Demeter

Koronka Péter, külön kenyéren

Thuri Mihály - meghalt

Fiai: János 16 éves, Gergely 12 éves, Scholaris (iskolás) János:

Székely Ferencet, bátyokat szolgálja, mivel tutoruk is.

Nemes leveleket Székely Ferencnél mondják lenni.

Nagy Simon, fia György 12 éves, unokája György 1,5 éves

Deghi Balás - öccse János, szolgál. Levele vagyon Urunk Ő Nagyságától, egy lóval.

Incze István Marosvásárhelyt lakik szabó mívén.

Bartha István deficit in virili semine (hiányzik a hasonló erejük közt). Leányára Rosa András szállott. Fia Péter fél éves.

Gyalogos özvegyek

Deghy Mátyásné - meghalt, fia meghalt

Kis Vajda István árvája, Péter feljebb mustrált

Új lófők

Pap György egy lóval
Székely István örökségtelen egy lóval
Hattházy János egy lóval
László Péter felesége után praetendelja júsát hozzá
Kis Thuri Mihály

Rendhagyó adatokat tartalmaz ez az összeírás. Meglepő, hogy az összeírt hadkötelesek közel felénél a családfő már nem élt, ami a korban viselt hadjáratokkal magyarázható, hiszen hátramaradt kiskorú gyermekük lévén, nem gondolhatunk aggkori elhalálozásra. Összehasonlítva a névsort az 1614. évvel, e megdöbbentő jelenség mellett azt is bizonyítja, hogy a 24 jegyzékbe vett család 19 fiúgyermek utóddal, potenciális hadkötelessel gyarapodott. Ha arra gondolunk, hogy az általános népesedési törvényszerűségek szerint nagyjából ugyanennyi leánygyermeknek is kellett születnie a vizsgált években, észlelünk egy elég jól kitapintható szaporulatot.

A vizsgált jelenségek áttekinthetőbbé tétele érdekében közöljük az 1647-ben hadkötelesnek összeírt szabad személyeket („personae liberae”).

Nemes személyek

Bereczky Mihály	Nagy Tamás
Bor János	Pap György
Degi Balázs	Székely Ferenc
Degi János	Thamási István
Hatházy János	Thombod Benedek
Koronka Dániel	Vajda Péter
Nagy András	

Darabantok

Kósa András	Soós István
Málnási István	Szilágyi András
Nagy Simon	Tury János

Míg 1635-ben ténylegesen hadképesként 14 székelyt írtak össze Bergenyében, 1647-ben 19-et vettek lajstromba, ami feltétlenül igazolja a népesség gyarapodását mind egyenes ágon, mind „vejnek szállás” formájában, esetleg éppen betelepeléssel. Annyi bizonyos, 1614-hez viszonyítva sok „új név” (Bereczky, Bor, Hatházy, Kósa, Málnási, Papp, Soós, Szilágyi és Thamásy) jelenik meg Bergenyében.

II. Rákóczy György szerencsétlen lengyelországi hadjáratát követő 1658-1661 közötti török-tatár dúlások, a Habsburg - seregek vérengzései, különösen pedig az 1708-1728 közötti fekete halál (pestis) pusztításai miatt a bergenyei szabadok rendje tovább zsugorodott. Bergenyében még 1750-ben is 6 pusztatelket tartanak számon az adóösszeírások. E rétegeket I. Apafy Mihály korától (1661-1690) nem gyámolította, nem védte többé fejedelmi politika. A Habsburgok alatt pedig a székely szabadságoknak csak emléke maradt, bár Erdély belső területeit nem dúlták sem tatár, sem török hadak, sőt, közegészségügyi politikájukkal kezdték visszaszorítani a pusztító járványokat is. Ennek következtében kettős népesedési tendencia mutatkozik. Csökken, esetleg lassan emelkedik a székely szabadrendű családok száma, és felfut a „paraszti személyek” száma, különösen a román szolgáló parasztok betelepítése nyomán. E tekintetben beszédes már az 1713. évi adóösszeírás, melyet az alábbiakban közlünk:

Egytelkes nemesek

Angyalosi Márton
Etédy István
Ferenczi János
Hatházi György
Hatházi István
Koronka Márton

Mihály István
Monostori György
Soós András
Szántó Ferenc
Szántó István
Szilágyi István

Paraszti személyek

Abrám Todor	Moldován László
Abrugyán Mihály	Moldován Simon
Almányi (?) György	Molnár Gábor
Bonta Todor	Muntyán János
Dávid Márton	Nemes János
Farkas János	Opra Miklós
Gegesi Pál	Pásko Mihály
Húzó János	Puskás Simon
Kaszás György	Sipos György
Kurta János	Tömösvári István
Laczkody Todor	

Szabad lófők

Demin Mihály	Oláh János
Fancsal János	Seprődi György
Husztai György	Szép Márton
Lukátsi András	Szép Péter
Lukátsi Mihály	Ungvári István

A XVIII. század elején, tehát, Bergenyében 12 „egytelkes nemes” és 10 „szabad lófőt” írtak adózás alá, ami valamivel több az 1647-ben hasonló rendi betagozódású összeírtak számánál, de adólajstromba vettek meg 21 magyar és román „paraszti személyt” is. Ez utóbbi adat arra utal, hogy az egy századdal korábbi (1614.évi) adatokhoz viszonyítva, amikor mindössze 2 zsellért tartanak számon a helységben, jelentősen megnövekedett a szolgáló parasztok száma. Ezek mindenképp román etnikumúak voltak.

A XVIII. század közepétől teljesebb számszerű adatokat tudunk összeállítani helységünk népességéről. 1750-ben ugyanis a szabadrendű népesség mellett felsorolják a jobbágy, zsellér és kóborló

családokat is. 1786-ban pedig már újkori népszámlálási adatokkal mutathatjuk be a népesedési tendenciákat. Ezért már árnyaltabban követhetjük a népmozgás mutatóit Bergenyében:

Év	Egytelkes nemes	Szabad székely	Jobbágy	Zsellér	Kóborló	Össz.
1750	7	11	16	31	6	360-430
1786						
hivatalos adat	-	-	-	-	-	129
becsült adat	-	-	-	-	-	663
1831	10	37	66	-	1	570-690
1850	-	-	-	-	-	895
1880	-	-	-	-	-	859
1910	-	-	-	-	-	998
1930	-	-	-	-	-	1118
1941	-	-	-	-	-	1192
1956	-	-	-	-	-	1168
1966	-	-	-	-	-	1353
1977	-	-	-	-	-	1300
1992	-	-	-	-	-	1209

A. becsült adatokon — a XVIII. században 5-6 személyt számítottunk egy bergenyei családra — és hivatalos népszámlálási mutatókon nyugvó táblázatunkból megállapítható, hogy visszaesésekkel tarkított, de alapvetően gyarapodó népesség élt Bergenyében. A visszaesések okát háborús pusztítások, dúlások, járványos megbetegedések (a „fekete halál”) magyarázzák. A gyarapodás természetes jellegű, de betelepedés következménye is, hiszen a székelyek alapította és lakta Bergenye a századok folyamán vegyes lakosságú — székely-magyar és román — helységgé alakult.

A román népesség jelenléte kimutatható már századokkal korábban. Az előzőekben bemutatott 1713. évi adóösszeírás a „paraszti személyek” között 10 olyan családot tüntet fel, akik többé-

kevésbé románok lehettek. Az 1733-ban végrehajtott egyházi összeírások — szerintünk túlzóan — 120 ortodox és görög-katolikus személyt tartanak számon Bergenyében. Az 1750. évi adóösszeírás igen szemléletes képet nyújt e tekintetben:

Egytelkes nemes

Etédi István	Mikházi Ferenc
Hatházi Ferenc	Soós András
Hatházi Mihály	Soós Zsigmond
Koronka Márton	

Szabadok

Beretzki Ferenc	Szabó István
Jáni József	Szántó György
Ludvégi Ignác	Szántó István
Sárkány György	Szántó János
Szabó András	Zalányi József

Szabadok özvegye

Szép Katalin	Gálffi Ferencné
--------------	-----------------

Jobbágyok

Banta Péter	Mészáros János
Banta Simion	Moldován Flora
Dállya Gligor	Molnár Joannes
Demeter Mihály	Rajka Peti
Duka Andrei	Rajka Pintye
Kötö Stefanus	Szekeres Ferenc
Lazar Martinus	Tömösvári Joannes
Mészáros Gábor	

Telkes zsellérek

Bukur János	Marusán Szávuj
Bukur Sztánt	Marusán Szimion
Dán Bogdán	Marusán Vaszily
Dán Vaszily	Mate Todor
Domokos Joannes	Moldován János
Fekete Gligor	Moldován Péter
Fekete János	Opra György
Gyalakuti János	Pakulár Sztán
Hosszú Páskuly	Pakulár Toma
Kósa Michael	Petán Vaszily
Lado Stephanus	Szentmargitai Vonya
Marosán Akim	Szötss Simon
Marusán Gábor	Szöts Tamás
Marusán János	Veres Gligor
Marusán Juon	Tátuj Todor
Marusán Péter	

Kóborlók

Bárány Gligor	Krisztán Vaszily
Kis Todor	Marusán András
Krisztán Páskul	Marusán Kirilla

Bebírók

Farkas Mihály	Márton Nicolaus
Gálffi Sámuel	Rusa János

A bemutatott táblázat azt tükrözi, hogy az egytelkes nemesek, székely szabadok és a bebírók mindnyájan (21 család) székelymagyarok voltak. A jobbágyok, zsellérek és kóborlók között találunk 15 magyart, 38 románt, sőt, egy szerbet is. Tudnunk kell azt is, hogy

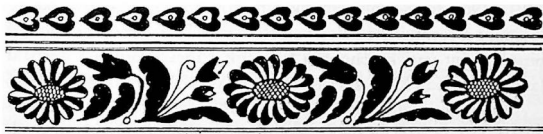
élt a helységben 18 magyar birtokos nemes is. Tehát az összlakosság, 93 család, több mint fele (57,4 %) székely-magyar, 40,8 %-a román és 1,0 %-a szerb volt. Végeredményben Bergenyé a XVIII. század közepén alapvetően székely-magyar lakosságú helység volt.

A XIX. század közepétől már kimutatható statisztikai felmérések alapján a lakosság etnikai összetétele. Íme, milyen kép bontakozik ki a számsorokból :

Évek	Magyar	Román	Német	Egyéb	Össz.
1850	477	395 (?)	-	23	895
1880	551	263	-	45	859
1910	695	297	-	6	998
1930	771	332	1	14	1118
1941	899	291	-	2	1192
1966	914	435	3	1	1353
1977	873	427	-	-	1300
1992	804	404	-	1	1209

A számsorok tükrében túlzás nélkül állíthatjuk, hogy Mezőbergenye a XIX-XX században is megmaradt alapvetően magyar helységnek, bár éltek és élnek a faluban szép számmal románok is, akikkel a magyar népesség békességben élt — eltekintve bizonyos „viharos” időktől, amikor külső események, történések ideiglenesen megzavarták a két népcsoport viszonyait.

Érdekes, nem szólnak a források arról, hogy éltek-e vagy nem a helységben a múltban cigányok is.

A HELYSÉG TULAJDONVISZONYAI

Ósi székely faluként Bergenye tulajdonviszonyait a birtokközösség jellemezte évszázadokon át. A közbirtok évenkénti újraosztásakor — nyílvetéskor, nyílhúzásakor — a főemberek örvendtek előnynek, a lófők és gyalogosok részesedése a közföldről ugyanakkor 2:1 arányban történt. Idővel megjelent e helységben is a székely örökség. Nem ismerjük szerzésének és gyarapításának bergenyei módját, de feltételezzük, hogy ennek lehetséges útja volt az erdőirtás, a mocsarak-tavak részleges lecsapolása. Egyébként emlegetnek is a régi iratok „tó helye” nevű kaszálót Bergenyében a XVIII-XIX. században.

A birtokközösség fennmaradt a hagyományos világ végéig. Egy 1802-ből ismert okirat szerint Bergenyében a közföldet 1781-ben osztották fel a birtokosok egymás között olyannyira, hogy „legkisebb falu közönséges helyei nintsenek, melyre pásztor házat lehetne építeni”. A birtokközösség nyomai, csökevényei fennmaradtak a következő századokban is. 1812-ben szó van „Hosszú nyíl”, „Kurta nyíl”, „Falu rétje”, „Falu Lócövekelő helye” stb. helyekről. Sőt, a „a falu helye” még 1936-ban is 182 holdat és 1227 ölt tett ki.

Bergenyében korán meghonosodtak azonban a hűbéri tulajdonviszonyok, hiszen a XV. század közepén már több birtokosról is tudósítanak a korabeli okiratok. A jelzett időben (1541) Kisfaludi Gerőfi László, majd Kisfaludi Gerőfi István, illetve a gazdag Somkerekai Erdélyi Miklós és István birtak itt részjóságot. 1491-1496-ban ugyanitt említik birtokosként Gyulakúti Miklóst, valamint a szentkirályi pálos-kolostort és Alárdi Ferencet. Bebíró birtokosként tartják számon a források a mezőmadarasi Bernáld Jánost, továbbá a XVII. században a marosvásárhelyi Borsos Tamást.

Nem tudtuk azonosítani a többi XVII. századi, illetve az összes XVIII-XIX. századi birtokost. Az bizonyos azonban, részjósága volt

itt 1785-ben a mádэфalvi veszedelemben hírhedtтэ vált gróf Lázár Jánosnak, báró Henter Antalnak, Koronka Mártonnak, Lőrintzi Istvánnak, a marosvásárhelyi római katolikus plébániának, Antal Gergelynek, Farkas Istvánnak és más (összesen 12) 1-2 jobbággal vagy zsellérral rendelkező adózó kismemesnek. 1820 körül gróf Lázár Józsefnek 9 jobbágya volt 50-51 köböl szántóval, 19 szekér szénát adó szénafűvel, Bíró Istvánnak 4 jobbágya 9,25 köböl szántóval és 4 szekér szénát adó kaszálóval Farkas Mihálynak 4 szolgáló parasztja, 5 köböl szántóval és 2,75 szekeret adó szénafűvel, Farkas Józsefnek 4 földtelen zsellére, 4 marosvásárhelyi plébániának 3 szolgáló parasztja 6,25 köböl szántóval és 1,5 szekér szénát termő réttel, Szabó Istvánnak 2 jobbágya 7,25 köböl szántóval és 2,5 szekérnyi szénát adó kaszálóval, míg a többi 13 bergenyei „nemes”-nek egy-egy jobbágya vagy zsellére volt.

Az 1848-as forradalom után, a polgári fejlődés körülményei között változtak a birtokviszonyok, de nem lényegesen. A XIX. század végén birtokosként tartják számon Nagy Dénes tulajdonost és haszonbérlet 104 hold (208 köböl) szántóval, réttel, legelővel, kerttel és erdővel, de birtokait két helységben bírta. Idős Nagy József 354 hold mezőgazdasági területtel rendelkezett, de ez négy helységben terült el. Birtokos itt idős Nagy Pál is, de ő öt helységben bírt 362 hold területet. A „nagybirtokosok” között tartották számon a református egyházközséget 166 hold mezőgazdasági területtel.

Ha tudjuk azt, hogy a helység határa 3006-3014 kataszteri holdnál nem volt nagyobb, elmondhatjuk, hogy Bergenyében tulajdonképpen nagybirtok nem alakult ki a hagyományos világban, és a föld alapvetően a kismemesi és szabadrendű székelyek tulajdonában és a szolgáló parasztok használatában, vagyis az „adózó nép” kezében összpontosult.

A tulajdonviszonyokat illető valamire is használható adatokkal a XVIII. század elejétől találkozunk. Az 1722. évi adatok szerint (a szántót köbölben, a kaszálót a termett széna szekérben megadott mennyisége szerint, a szőlőt egy napszamos — kapás — napi teljesítményében adva e téren a következő kép tárul elénk:

	családok száma	szántó	kaszáló	szőlő
Egytelkes nemes	11	212	101	38
Lófő és gyalogos	10	123	45	31
Jobbágy	19	84	65	5
Zsellér	15	28	15	-
Bebíró	-	48	15	-
Összesen	55	495	241	74

A táblázat adatai szerint átlagosan egy kisnemes családra 19,2 köből, egy lófőre és gyalogos székelyre 12,3 köből, egy jobbágyra 4,4 köből és egy zsellére 1,8 köből szántó jutott. Néhány évtized elteltével változó állapotokról szerzünk tudomást az 1750. évi adóösszeírásokból. A szakemberek által legteljesebbnek minősített ilyen munkálatnak tekintett adóösszeírások szerint így alakultak a tulajdonviszonyok. A szántót köbőlben, a kaszálót a termett széna szekérben megadott mennyisége, a szőlőt egy napszámos napi teljesítménye szerint vettük.

	családok száma	szántó	kaszáló	szőlő
Egytelkes nemes	7	40	4	33
Lófő és gyalogos	11	142	65	53
Jobbágy	16	96	40,5	2
Zsellér	31	162	70,5	1
Bebíró	69	449	229	89
Összesen	55	495	241	74

A számsorokból az olvasható ki, hogy átlagosan egy kisnemes családra 5,7 köből, egy lófőre és gyalogos családra 12,9 köből, egy jobbágy családra 6 köből és egy zsellérré 5,2 köből szántó jutott. Ezeket az adatokat összevetve az 1722. évi hasonló adatokkal, az derül ki, hogy 1750-re az egytelkes nemesek elszegényedtek, a lófők

és gyalogos székelyek állapota valamennyire javult, ugyanakkor lényegesen nagyobb szántó terület volt a jobbágyok és zsellérek használatában. Azt is megtudjuk a két táblázat összehasonlítása nyomán, hogy 1750-ben az „adózó nép”, vagyis az egytelkes nemesek, lófők, gyalogosok tulajdonában, illetve a szolgáló parasztok használatában kevesebb szántó és kaszáló volt, mint 1722-ben. Ennek magyarázatát abban látjuk, hogy 1750-ben az „adózó nép” ismerte, hogy az összeírásokat új adórendszer bevezetése miatt készítik, és ezért csak az adott évben művelésben lévő föld mennyiségét jelentette az összeíró biztosoknak. A vetésmezőnek így lényegesen nagyobbak kellett lennie.

A polgári fejlődés korában, vagyis a XIX. század végén (1895), amikor a vetésmező egésze megjelenik a hivatalos statisztikai adatokban, Bergenyében a következő számsor adja meg a határ nagyságát:

- 1706 kataszteri hold szántó
- 646 kataszteri hold kaszáló
- 351 kataszteri hold legelő
- 131 kataszteri hold erdő
- 70 kataszteri hold kert
- 14 kataszteri hold szőlő
- 2 kataszteri hold parlagon álló szőlő
- 86 kataszteri hold terméketlen

Tehát, Bergenyében összesen 3006 holdnyi volt a határ nagysága. 1895-ben a faluban 184 gazdaság léteztén, egy gazdaságra átlagosan 9,2 hold szántó és 3,5 hold rét jutott, ami lényegesen több, mint a Maros-mentén elterülő Sáromberkén, ahol ugyanazon évben átlagosan összesen 3,8 hold szántó és kaszáló esett.

Erdély államhatalmi állapotának megváltozása, majd az azt követő 1921. évi agrárreform alapvetően nem változtatott a bergenyei tulajdonviszonyon, bár a református egyházat megfosztották 96 hold 1091 öl földtől, Nagy Pált 90 hold és 992 öl területtől, Knöpfler Albertet pedig 74 hold és 858 öl földtől. Az ortodox templom

építéséhez kisajátítottak Nagy Páltól 800 öl, Lőrinczi Dénestől egy hold, Lőrinczi Zsigmondtól egy hold és Soós Páltól egy hold területet. Az utóbbi hármat azonban kártalanították a Knöpfler Albert birtokából.

1936-ban a helység mezőgazdasági területét 3009 hold és 165 négyzetöl nagyságban állapították meg, bizonyára hivatalos felmérés alapján. Ez a terület a faluban létező 344 gazda között így oszlott meg:

A terület nagysága holdban	A gazdaságok száma	A gazdaságok aránya %-ban
0 -1	62	18,0
1- 5	141	40,9
5 -10	63	18,3
10 - 20	50	14,5
20 -	28	8,1

Egy gazdaságra átlagosan tehát 8,7 hold mezőgazdasági területet lehet számítani, míg a már említett Sáromberkén az 1934. évi adatok szerint mindössze 3,1 holdat. Általában véve, a helység lakóit nem lehet szegény sorsúaknak tekinteni. De létezett a helységben egy nagyszámú elszegényedett réteg, amely a népesség több mint felét (58,9 %-át) tette ki. Jelen van azonban egy aránylag népes közép-nagygazda földműves csoport is, bár hiányzott a helységben ekkor is a nagybirtok. A korabeli hivatalos nyilvántartások ez utóbbiak között tartották számon a következő magángazdákat:

Név	Osszterület	Szántó	Kaszáló
Nagy Elek	151/668	105/164	25/214
dr. Nagy Dániel	138/12	105/835	3/249
Koronka Ödön	67/923	57/593	4/1058
Nagy Gábor	64/418	1/455	18/423
			a többi erdő
Nagy István	62/784	55/698	-

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Kakasi Elek	61/1468	32/1191	10/1110
Lőrinczi Zsigmond (Szebenben élt)	53/445	39/819	-
Bartos Gábor (Panitban élt)	50/1147	25/305	25/375
Lőrinczi Pál	45/665	36/332	1/7
Tövisy Géza (Bándon élt)	45/179	27/314	16/156
Nagy Árpád	36/154	21/1237	10/667
Böjte Ödön	35/1320	?	?
Soós Dániel	29/1535	17/1458	5/68
Soós Zsigmond	23/768	?	?
Nagy Gábor	22/749	?	?

A magánbirtokosok mellett közületek is bírtak hasonló nagyságú területeket. Bergenye községének tulajdonában 1936-ban 182 hold 1227 négyzetöl területet jeleznek a hivatalos iratok, a református egyház birtokában 87 hold 592 négyzetöl szántót, rétet, erdőt stb., az ortodox egyházéban pedig 59 hold 560 négyzetöl főleg szántóból, rétből és erdőből álló birtokot.

Ez a tulajdonviszonyi állapot fennmaradt az úgynevezett „magyar világban” (1940-1944) is. Nem változtatott azon az 1947-es földreform sem. A „mezőgazdaság szocialista átalakítása” azonban megszüntette a hagyományos paraszti magántulajdont, és felmérhetetlen károkat okozott a paraszti munkaerőcsben és paraszti munkakultúrában.

A birtokközösség felbomlása, a székely örökség, különösen pedig a hűbéri birtokviszonyok behatolása nyomán a rendi tagolódásának megfelelő társadalmi szerkezet alakult ki. Megjelentek itt is „inquilini”-k, vagyis a „földön lakók”, a „földhöz kötöttek”, közismertebb nevükön: a jobbágyok és zsellérek.

Nem ismerjük sem nevét, sem számát azoknak az „inquilini”-knek, akik a XV. században Bergenyében részjószággal rendelkező birtokosoké

voltak. Az első ilyen vonatkozású adatok 1614-től maradtak ránk, de ezek nem a részjószággal rendelkezők birtokain éltek, és „vármegyei zsellér”-ként tartják őket számon. 1713-ban azonban már 21 paraszti személy nevét foglalták adóösszeírásba. 1750-ben a szolgáló parasztsók száma már jóval nagyobb. Ekkor ugyanis 16 jobbágy, 31 zsellér és 6 kóborló alkotta ezt a népességet, tehát összesen 53 család. 1831-ben ellenben már 65 jobbágyot, zsellért és kóborlót tartanak számon a helységben.

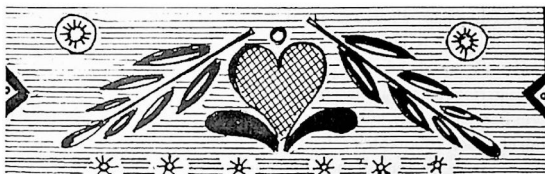
A XVIII. századból ismerjük a jobbágyok és zsellérek kötelezettségeit, melyekkel a használatukban található belsőségért, szántóért, kaszálóért stb. tartoztak földesuruknak. Ezek a kötelezettségek nem voltak egységesek, változtak birtokostól birtokosig, azok jószágainak nagysága és falvankénti elhelyezkedése, a parasztsók igásállatainak száma, no meg akarata szerint. 1785-ben Berenyében legnépesebb jobbágy-zsellér népessége a mádcfalvi veszedelem miatt hírhedtté vált, gróf Lázár János (1703-1772), különben művelt, felvilágosult főúr fia, ifj. Lázár János grófnak (1755-1800) volt. Ez utóbbi gyakran önkényeskedett és pereskedett a faluközösséggel.

Hol a falu helyit foglalta el, hol a falu útját, vagy éppenséggel emberei szegültek szembe a közösség akaratával. A legterheesebb kötelezettségek is a Lázárok jobbágyait és zselléreit sújtották.

Kilenc szolgáló parasztra lévén azokat hol gyalogosan, kézi napszámban, hol ökrökkel dolgoztatta. Szent János naptól (június 24) Szent Mihály napig (szeptember 29) hetente 4-4 napot dolgoztak kézi napszámban, azaz gyalogosan, vagy hat ökrrel 2-2 napot. Szent Mihály naptól Szent Jánosig pedig gyalogosan vagy 2 ökrrel 3-3 napot teljesítettek, 4-6 ökrrel pedig 1,5 napot. A jobbágyok asszonyai évente fontak a kúria számára 3 kalangya kendert és szőttek 20 sing vásznat, továbbá kendert tilottak-tisztítottak, rostáltak. A zsellérek igavonó marhával évente 3 hetet, kézi napszámban 4 hetet dolgoztak. Asszonyaik szőttek, fontak, rostáltak. A többi - a fentiekben már felsorolt - birtokos jobbágyai kézi napszámban 3-3

napot, vagy ökörrrel 2-2 napot dolgoztak, asszonyaik pedig fontak, szőttek, rostáltak. A zsellérek áltatában „kiszakítva” dolgoztak évente 2-4 hetet.

Úgy tűnik, a jobbágyok szabad köztudósi jogának megadása II. József császár 1783-1785.évi intézkedése nyomán csökkentek valamennyire a jobbágyok és zsellérek kötetettségai, de azokat nem törölték el csak az 1848-as forradalom és az 1854. évi császári nyíltparancs intézkedései során, amikor megszüntették a jobbágyságot, és a parasztokat a használatukban lévő föld tulajdonosaivá tették, sőt, a robotkötelezettségek csökevényei fennmaradtak később is, amikor részesművelésre kényszerítették a népességet a jobbágyságot felszámoló intézkedések, illetve az arányosítások és tagosítások zavaros korában is (Bergenyében 1892-ben még folyt a tagosítás).

ÁLLATTARTÓK ÉS FÖLDMŰVELŐK FALUJA

A XI. században megtelepedett székelyek állattartással, de földműveléssel is foglalkoztak. Létfenntartási eszközeik — élelmük, ruházatuk, használati tárgyaik, szerszámaik — előállításáról hiányosak az ismereteink. Kevés XVII. századi, főleg azonban XVIII-XX. századi forrásokból tudunk kiszűrni adatokat, tényeket és kikövetkeztetni termelésbeli és életmódbeli sajátosságokat, a többé-kevésbé valós állapotot.

Bergenyé sem kivétel abban, hogy a népesség évszázadok óta kétnyomásos rendszerben művelte a vetésmezőt, a határt. Ez a rendszer fennmaradt a XIX. század második feléig. Eszerint a határ egyik fordulóját művelésbe fogták, a másikat pihentették, vagyis nyomásban hagyták, és a falu mindkét fordulójában elterülő legelők mellett, ezen is legeltettek. Konkrétan: amikor a felső határt művelték, az alsó határt pihentették, és fordítva. A pihentetés hozzátartozott a talajjavítási rendszerhez, annak hagyományos módja volt Bergenyében is, különösen a jobbágy-zsellér népesség körében, mivel ennek robotkötelezettsége miatt nem maradt ideje a földek trágyázására. A szabadrendű népesség azonban hamar felhagyott azzal a felfogással, mely szerint a határ trágyázás nélkül is jól terem, azt csupán pihentetni kell, és általában trágyázással javította földjét.

A XVIII. század elejétől a bergenyéiek termelő munkájáról több és gazdagabb okirat beszél. Ismerjük, mit termesztettek, milyen állatokat tartottak, és mennyire volt eredményes termelő munkájuk. Fő kenyérgabonájuk a búza és rozs volt, takarmánygabonájuk a zab és árpa. Külön határrészen, úgynevezett „kertben” vagy „szerben” termesztették az őszi kalászosokat, és külön a tavasziakat. Ételeik alapanyagaként termelték a kölest, borsót és törökbúzát. Ez utóbbit különös előszeretettel. Termesztettek zöldségfélét, gyümölcsöt és

szőlőt, amiből bort készítettek. Ruházatuk egyik alapanyagának a kendert kedvelték. Kenyérgabonának az őszi búzát és rozsot vetették, bár — úgy tűnik — tavaszszőlőt és tavaszrozsot is. Az őszi kalászosok és tavaszi takarmánygabonák termesztésében arány az 1713. évi adatok szerint $2/3 : 1/3$ volt. A szabadrendűek (lófők és gyalogosok), de a jobbágyok és zsellérek is termeltek szőlőt. 1713-ban egy szabadrendű család átlagosan 12,5 veder bort csinált, míg egy szolgáló paraszt család mindössze 1,5 vedernyt.

A századok folyamán sokasodtak vagy csökkentek a termesztett növényfélék. Az 1750. évi adatok alapján bizonyosan állíthatjuk, hogy nagyobb területbe vetettek búzát mint 1713-ban, és alig vetettek rozsot. A búza termesztése mindvégig főhelyen állott a termesztett kalászosok között. Ugyanakkor különösen elterjedt a törökbúza, melyet kezdtek e célra kiszakított, minden évben művelésben tartott határrészen termesztetni. Váltólag ugyan, de külön határrészben, „szer”-ben termesztették a borsót, de a zabot is, mely jó termést hozott a kevésbé termékeny határrészekben is. Nem véletlen, hogy 1767-ben, 1784-ben, de a későbbiekben is „borsó szer”-ről és „zab szer”-ről beszélnek a korabeli iratok. Kevesebb szőlőt műveltek, és nagyobb figyelmet szenteltek a zöldségeknek, káposztának, muroknak, hagymának, paszulyoknak, ugorkának és gyümölcsöknek (szilvának, almának, diónak, cseresznyének, baracknak stb.), de a dohánytermesztésnek is, valószínű pénzszerzési szándékkal, hiszen a közeli Marosvásárhely piacán azokat könnyen és jó pénzért értékesíthették. Érdekes, például az 1849-ben elhunyt Kerék Antal birtokán tíz darab dohányföldet írtak össze az árvaszéki megbízottak.

A XVIII. század ismétlődő hűvös időjárása körülményei között olyan gabonaneműk termesztése került előtérbe, amelyek a hidegre ellenállóbbak és kevésbé igényesek voltak. Így terjedt el az „elegyes” vagy rozsos búza, a rozs és az alakor termesztése. Ugyanakkor beszélnek a források arról, hogy Maroszáron a XIX. század elején már termesztették a burgonyát is. Feltételezzük, hogy Bergenyében is meghonosodott ez a hasznos kultúrnövény.

Bergenye lakossága lényegileg a paraszti gazdálkodás rendje szerint művelte vetésmezőjét, bár a helységben élt és dolgozott népes szabadrendű, nemkülönben jobbágy és zsellér népesség egyaránt. Ez utóbbiak éppen sokasodóan, hiszen — mint említettük már — számuk 1701-ben 29 volt, 1750-ben 47, míg 1831-ben 65 élt a helységben.

E népességnek mindenekelőtt robotkötelezettségének kellett eleget tennie, és csak azt követően végezhetette el a szántást, vetést, a növények karbantartását, és betakarítását a saját használatában lévő földeken. Ezzel magyarázható, hogy mellőzték a trágyázást, csak kétszeri szántással (ugarlás és maglás) vetették az őszi gabonát, és egyszeri szántással a tavaszt. Nem kaszáltak sarjút még akkor sem, ha erre kaszálójuk alkalmas lett volna. Makacsul kitartottak a hagyományos „két fordulás határ”, illetve a törökbúza monokultúras művelése (minden évben egyazon területen való művelése), az őszi kalászosok, tavasziak, a kender, a borsó, a zab, dohány azonos helyen, „szeren” való termesztése mellett stb.

Márpedig, amíg fennmaradt a nyomásrendszer, a „2+1 nyomásos” rendszer, amikor 2 fordulót felváltva, a törökbúzást pedig évente ugyanazon helyen művelték, Bergenyében nem beszélhetünk ésszerűbb gazdálkodásról, a terméshozamot növelő, a gyomtalanítást elősegítő mesterséges takarmányok (lóhere, lucerna, bükköny, szarvaskerep stb.) vagy más kultúrnövények termesztéséről, vagyis vetésforgóról. Ennek bevezetésére végeredményben a tagosítás-arányosítás befejezésével (1892 után) kerülhetett sor, hiszen például az őszi kalászosok „szerében”, a „zabszer”-ben, „borsószer”-ben kétévenként, míg a törökbúza vagy dohány esetében éppen évenként vetették ugyanabba a határrészbe ugyanazt a kultúrnövényt.

A szabadrendűek maguk osztották be munkaidejüket. Trágyázhattak és trágyázták is földjüket. Háromszori szántással (ugarlás, forgatás és maglás) vetették az őszi kalászosokat és kétszerivel (ugarlás és maglás) a tavasziakat. Járomba foghatták és fogták nemcsak ökreiket, hanem ezek hiányában teheneiket is. Teres helyeiken kaszáltak sarjút is. Noha a nyomáskényszer az ők kezét is megkötötte, mindez

kihatott mégis a terméseredményeikre.

Ami pedig hasznosnak bizonyult a szabadrendűek gazdálkodásában, azt igyekeztek átvenni a jobbágyok és zsellérek is, meg ha tetemesen több erőfeszítéssel is járt ez. Ebben az irányba ösztökölte azonban őket az elnyomorodás is, hiszen 1820-ban saját bevallásuk szerint mindössze 11 jobbágy és zsellér rendelkezett 4-4 ígásökörrrel. Ugyanakkor 28 családnak nem volt igavonója, vagyis ökre. Ezért a birtokos nemes földjén kénytelenek állandóan "cimborában" (mással összefogva) teljesíteni robotkötelezettségüket. Saját használatukban levő földjükön pedig igába fogták teheneiket is, és melléjük hajtónak felhasználták gyermekeiket és asszonyaikat is. Nem véletlen, hogy míg 1750-ben 6-8 ígással szántottak, és csak ritkán fogtak járomba 4 ökröt, 1820-ban már megszokott a 4 ökörről való szántás. A jobbágyfelszabadítás után pedig évtizedeken belül elterjedt a tehének járombafogása. A század utolsó évtizedében a gazdák mindössze 40,9 %-a fogott járomba 2-2 ökröt. A többség (45,6 %-a) 2-2 tehénnel vagy 1-2 lóval (13,4 %-a szántott-vertett. Idős Nagy Pál éppenséggel „járgányt” is használt gazdaságában.

A nagyobb gazdaságok sajátja volt, hogy már a XIX. század végén korszerűsítették a munkálatokat is. Igaz, hogy a vasalt szerszámok közismertek Bergenyében régóta. A hagyományos, nehéz fackék, boronák helyét kezdték elfoglalni az említett „járgány” mellett a henger, a trier, rosta, sőt megjelent a vetőgép is. Ez utóbbit idős Nagy József és idős Nagy Pál is beszerezték már bergenyei gazdaságuknak.

Bizonyára korszerűsödtek a munkálatok is. És noha a szántást, vetést, gyomlálást, kapálást, a rétek kaszálását, a szénatakarást és hordást, a kalászosok, törökbúza stb. betakarítását illető munkálatokról hallgatnak a források, minden kétséget kizáróan jelen voltak azok a bergenyei paraszti gazdálkodás munkarendszerében elkerülhetetlenül, méghozzá korszerűsített formában. A parasztgazdaságok terméseredményei minden kétséget kizáróan jelzik a változásokat. 1750-1820 között a trágyázatlan földben elért termés hozamok így alakultak Bergenyében:

Gabonaneműk	A vetésmag mennyiségéhez viszonyított hozam	
	1750-ben	1820-ban
őszi búza	4-4,5-szeres	8-szoros
rozs	-	6-szoros
tavaszbúza	3-3,5-szörös	8-szoros
alakor	-	8-szoros
árpa	-	8-szoros
zab	-	12-szeres
törökbúza	-	64-szeres

A trágyázatlan földben elért terméseredményeket mutató számsorok értékeléséhez tudnunk kell, hogy a trágyázott földben elért eredmények annak kétszerese volt. Erről az 1820-ban eskü alatt valló parasztok nyilatkoztak a különböző marosszéki helységekből. Ha figyelembe vesszük, hogy a sáromberki Teleki-uradalomban 1825-1829 között 4,5-8-szoros búzatermést, 4,5-7-szeres „elegyes” termést értek, és Marosszéken az 1877. évi átlagos búzaterméshez csak 4,7-szeres, az elegyeshozam pedig 6,4-szeres volt, a bergenyeci 1750-1820. évi eredményeket éppenséggel kitűnőnek kell minősítenünk.

A XIX-XX. századi terméseredmények pedig azt mutatják, hogy a paraszti gazdálkodás, a földművelés terén még sok tartalékkal, lehetőséggel rendelkezik. Különösen a lóhere és lucerna meghonosodása, és ésszerű vetésforgó alkalmazása, illetve a burgonya, cukorrépa, takarmányrépa, napraforgó, stb. térhódítása hozott változásokat e téren.

A helység városközsége arra készítette a parasztokat, hogy fokozottabban termeljenek zöldséget, különösen gyümölcsöt. Már 1750-ben is termeltek piacra mind az egytelkes nemesek, mind a szabadrendűek, mind a jobbágyok és zsellérek. Ilyen jellegű jövedelmük 1750-ben összesen 12 forint 2 krajcár volt, ami 50 liter bor árának felelt meg. 1812-ben, érdekes, külön „Gyümölcsös Táblá”-ról beszélnek a fennmaradt iratok. 1849 körül például Kerek Antal szabadrendű telkén

az alábbi gyümölcsfákat írták össze az árvaszéki megbízottak:

szilvafa	70 darab,
almafa	10 darab,
veres szőlő (ribizli)	10 tő,
egres	20 tő.

Ugyanazon gazdaságban feljegyeztek tíz dohányföldet is, melyből egyet évente ültettek be, a más kilencet pedig váltólag. Ugyanakkor piacoltak káposztával, ugorkával, sárgarépával (murokkal), paszullyal (fuszulykával) stb.

A gyümölcsstermesztésnek kifizetőnek kellett lennie a későbbiekben is, hisz a XIX. század végén (1895) a hivatalos adatok 6423 gyümölcsfát tartanak számon a helységben. Mégpedig 2439 szilvafát, 1344 meggyfát, 1236 almafát, 350 körtefát, 329 eperfát, 317 cseresznyefát, 197 diófát, 133 őszibarackfát, 64 kajsziarackfát, 13 mandulafát és 1 szelídgesztenyét.” A környékbeli helységek közül csak Mezőmadarason, Mezősámsondon és Szabédon írtak össze hasonló számban gyümölcsfát. Ez az elsőbbség szembetűnőbb, ha más vidékek (pl. a Maros-menti falvak) adataival vetjük össze ezeket az adatokat.

A bergenyiek mezősi, de székely minőségükben katonai kötelezettségüket lovon és gyalogosan teljesítették. Ez feltételezi, hogy a lovon katonáskodóknak, a lófőknek lóval kellett rendelkezniük. 1614-ben az összeírt 28 bergenyei családból 13-nak lófőként lóval kellett rendelkeznie. Azt már csak feltételezzük, hogy az 5 gyalogpuskásnak is olyan anyagi állapotúnak — ökörrrel vagy éppen lóval is rendelkező gazdának — kellett lennie, hogy fegyverzetét, hadi öltözetét és hadi élelmét elő tudja teremteni. És talán a más „szabadok” sem lehettek éppen nincstelenek.

Kézzelfoghatóbb adatokra tudunk támaszkodni a paraszti állatállományt illetően a XVIII. század elejétől kezdve. Egy 1701-ből fennmaradt összeírás, amelyben „örökséges szabadok”-ról, „örökségtelen marhás szabadok”-ról, „örökségtelen, marhátlan szabadok”-ról „örökséges marhás emberek”-ről (sic!), „örökséges marhátlan jobbágyok”-ról, „örökséges egymarhájú jobbágyok”-ról, „zsellérek”-ről, „jövevények”-

ről esik szó, felsorol 55 családot, amelyek összesen 123 ökörrrel, 5 tehénnel és 2 lóval, illetve 6 kecskével rendelkeztek. Ezek között említenek 22 „örökséges szabad”-ot összesen 88 ökörrrel, átlagosan számítva családonként 4-4 ökörrrel. Ténylegesen azonban 15-nek volt 4-8 igásökre. A többi említett 33, különböző kategóriájú család közül 2-nek volt 4-4 ökre, egynek 3 ökre, a többinek 2-2 ökre, 1 tehene vagy semmije.

1713-ban a Bergenyében élő 10 lófő rendelkezett 3 lóval, 40 ökörrrel, 21 tehénnel, 36 disznóval, 46 juhval és 19 méhcsaláddal. Ha ezeket az adatokat összevetjük az 1614-es lófő állatállománnyal (28-ból 13 lófőként lustrázott), szembetűnő a lófői minőség (lóval való rendelkezés) megszűnése és a lófők elparasztiasodása, kizárólag földművelői állapotra való átállása. Jeleznek a helységben meg 21 „falusi”-t (personae ruraliorum) vagyis gyalogos szabadot és szolgáló parasztot, akik állatállományában feltüntetnek 1 lovat, 53 ökröt, 27 tehenet, 29 disznót, 204 juhot és 7 méhcsaládot. Ez az utóbbi állatállomány szegényesebb, mint az előbbi, de nem ellehetetlenedett. Az ügynevezett „adózó nép” (az adófizetésre kötelezett egytelkes nemesek, szabadok, jobbágyok és zsellérek), amely lényegileg paraszti életmódot folytatott és alapvetően maga művelte földjét 1713-ban az alábbi állatállományt bírta:

ló	4
ökör	93
tehen	48
disznó	65
méhcsalád	26

Néhány év elteltével, azaz 1722-ben a lovak, szarvasmarhák (ökrök, tehenek, növendékek) és juhok száma az alábbiak szerint alakult:

Társadalmi csoport	Lovak	Szarvasmarhák	Juhok
- 11 egytelkes nemes	6	77	126
- 10 lófő és gyalogos	3	54	99
- 19 jobbágy	8	56	303
- 15 zsellér	-	36	51
Összesen: 55	17	223	579

A táblázatból egyértelműen kitűnik, hogy Bergenye „adózó népé”-nek állatállománya egyre inkább a paraszti, vagyis földművelő-állattartó életmódhoz idomodott, alakult. Sőt, az is világos, hogy kezd a juhtartás felfutni, ez pedig az anyagi kultúra megváltozására is utal. Olyan következménye lesz azonban ez utóbbi jelenségnek, mely igen kedvezőtlenül befolyásolta a mezőségi táj alakulását, és a következő században veszélyes elkopárosodást idézett az elő.

Néhány évtized elteltével, 1750-ben, amikor Bergenye meggyarapodott népességével kell számolnunk, így alakult az állatállomány:

	egytelkes	szabad	jobbágy	zsellér	jövevény	összesen
igavonó	7	11	16	31	4	
tehén	25	31	40	75	-	171
tehén	10	23	17	43	4	97
növendék	-	5	3	6	-	14
juh	23	42	130	252	-	447
disznó	6	21	6	8	-	41
méhcsalád	47	36	20	5	-	108

Összevetve a fenti táblázatokat, mindenekelőtt azt kell hangsúlyoznunk, hogy a XVIII. század első felében természetellenesen gyorsan, vagyis betelepedés révén gyarapodott a népesség 31 családról (1713) 55-re (1722), illetve 69-re (1750). A helység állatállománya azonban nem alakult egyértelműen. Az bizonyos, volt kevés ló a helységben, az igásállatok száma a minimálisan szükséges színvonalon mozgott. Feltehetően már ekkor igába fogták a szabadrendűek a teheneket is. Felfutott a juhtartás, de nem kizárólag felfelé ívelően. Az állatállomány e képe a székely-magyar és román népesség anyagi kultúrájának egymással való találkozásának eredménye: előbbi jellemzője a disznó és méhtartás, míg másiké a juhtartás.

A hagyományos világ alkonyának állatállományáról nem maradt ránk adat. Mintegy másfél századdal később és a polgári fejlődés félév százados távlatából tudunk adatokkal bizonyítottan véleményt formálni a bergenyei állatállományról. Az 1895.évi hivatalos adatok

szerint 184 gazdasággal 149 fogattal dolgozott a népesség az alábbi megoszlásban:

1-es lófogat	9,
2-es lófogat	11,
2-es ökörfogat	61,
2-es tehénfogat	68.

Tehát elég szegényes igavonó-ellátottság tapasztalható a XIX. század végén Bergenyében.

Az állatállomány összetétele, struktúrája az alábbiak szerint alakult ugyanazon időben, azaz 1895-ben:

szarvasmarha	671,
ló	61,
szamár	2,
sertés	466,
juh	1285,
méhcsalád	171.

Másfél évtizeddel később csak 140 állattartó gazdaságot találunk a helységben. Az állatállomány így alakult: volt 683 szarvasmarha, 51 ló, 2 szamár, 238 sertés és 1231 juh. Igavonásra használtak 188 ökröt és 175 tehenet, vagyis összesen 363 szarvasmarhát.

1895-1911 között tehát valamennyire növekedett a szarvasmarha állomány. Visszaesett ellenben a lovak és juhok száma. A sertések száma az idénynek megfelelőnek tekinthető (az összeírást ugyanis sertésvágás utáni időben ejtették meg).

Megfigyelhető, hogy a polgári fejlődés korában a bergenyei lakosság körében már régen a múlté a hagyományos világ azon felfogása, hogy csak az ökröt lehet igába fogni. Az igavonásra használt tehenek száma eléri az ökörfogatok számát.

Ha az állatállományt alkotó állatfajtákat vesszük szemügyre, azt látjuk, az 1895.évi egyetlen pirostarka tehénnel szemben 1811-ben a szarvasmarhák 20,2 %-a, azaz összesen 138 tehen volt pirostarka és 1,0 %-a borzderes, illetve 78,7 %-a hagyományos erdélyi magyar

fajta. Az állatállomány nemesítése jelen van a sertésállományban is, ahol a magyar mangalica (84,4 %) mellett kezd elterjedni az angol húsertés, a yorksirei, e fajta a sertésállomány 15,5 %-át képezve. Nem tapasztalható az új fajták térhódítása a juhállományban, ahol kizárólag a racka dominált, és egyetlen merinót sem jeleznek 1911-ben.

A következő évtizedekben az említett fajtaváltási folyamat átfogóbb lett, és a két világháború között kiteljesedett. Az igavonók, és az egész állatállomány alakulásába a II. viláégés, de főleg a kollektivizálás szolt bele erőszakosan.

Lovasgazda

FALUKÖZÖSSÉGI ÖNKORMÁNYZAT

A székely falu múltbeli életének alapvető sajátossága, hogy maga választotta előljáróit – a falusbíró, hitesek, notárius –, közügyeit pedig a határozathozó, törvényt szabó és ítélkező fóruma a falugyűlés és faluszéke intézte. Önkormányzatának e lényege érvényesült, nyilván, a maroszáki falvakban is, bár, a feudális birtokviszonyok térhódítása és a rendi tagozódás korán kikezdte ennek az ősi székely intézménynek az alapjait.

Mezőbergenye nem bővelkedik olyan okiratokban, írott emlékekben, amelyekből megismerhetnők történeti múltjának ezt az oldalát, vagyis a faluközösségi önkormányzatot. Maroszáék más falvaiból is kevés, a falu rendjét szabályozó törvény maradt fenn. Igaz, ismertek már 1408-ból és 1427-ből Maroszáék „szokásos törvényeiről” szóló említések, illetve „Maroszáék statútumai” 1610-1718-ból. Ezek pedig szabályozták a falvak rendtartásának útját-módját is. A helységeknek talán – ezt a véleményt egyébként Pál-Antal Sándor levéltáros-történész fogalmazta meg először – éppen ezért nem volt szükségük helyi falutörvényekre, feladatkörüket inkább a szék megfogalmazta szabályrendeletek betartásában látták. Szerintünk igaz lehet ez is, de inkább azzal magyarázzuk hiányukat, hogy nem fordult felénk a szakavatottak figyelme, és nem közölték azokat idejében, ezért aztán megsemmisültek, hiszen tudomásunk van az 1617-i backamadarasi-bálintfalvi-szentlászlói „az három falu kerti felől” való falutörvényről, a mezőbándi 1648-ban készült és 1746-ban megújított tóhasználati „Constitutio”-ról, az 1790. évi maroszáki Karácsonyfalva hegyközségi törvényéről, sőt 1834-ben Bergenye „derék ekklesia gyűlése” is hozott-felújított egy törvényt, mely a vetésmezői rendtartást illette.

Voltak-e vagy nem nagyobb számban falutörvények, az közismert,

hogyan az önkormányzati szervek léteztek és működtek, hiszen a székelyeket katonai kötelezettségük teljesítése során megtartott katonai szemlékre, összeírásokra a falusbíró és esküdtek vezették. A rendtartást illető szabályrendeletek-törvények és erkölcsi szabályok betartatása, a falu és élettere útjainak, hídjainak, forrásainak, kútjainak karbantartása, a helység „tilalmas helyei”-nek és a közerdőknek védelme a kártevők ellen, a közerdő használati szabályainak betartatása, a vetésmező védelme, a szántóhatár letiltása, felszabadítása, a végzett mezőgazdasági munkálatok rendjének, a közlegelő védelmének, legeltetési rendjének, a pásztorok fogadása vagy állítása, felelőssége, a székely örökség védelme stb. mind-mind a falu önkormányzati szerveinek feladatkörébe tartoztak.

A közföldeket – a nyilatkat, „akár erdő, akár rét, akár szántó föld legyen” – a marosszéki statútumok szerint használták Bergenyében is. Mégpedig úgy, hogy a possessor (birtokos nemes) négy részt, a szabad székely két részt, a darabont és jobbágy pedig egy-egy részt kapjon. A közföldeket Bergenyében azonban 1781-ben végleg feloszlatták, vagyis a szántók közös használata megszűnt, de megmaradtak a nyomásrendszer továbbéléséből adódó kötelezettségek továbbra is. Biztosítani kellett a helység és határa védelmét, ennek érdekében pedig határpásztorokat, erdőpásztorokat, ökor-, tehén-, juh-, disznó- stb. pásztorokat, éjjeliőröket kellett választani vagy felfogadni. De fennmaradt a „falu helye”, vagyis a közlegelő, a közerdő, a „falu lókötőhelye”, a „falu háza”, kalodája stb. Ez pedig megkívánta a székely falu ősi törvényei, önkormányzati intézményei fenntartását továbbra is, végeredményben a hagyományos világ eltűnéséig, a polgári közigazgatás kialakulásáig. Sőt, bizonyos csökevényei meg azután is tovább éltek az erdő- és legelő-közirtokosságok, pásztorok fogadása és felelőssége, a „falu útja”, „a falu ekeútjai” stb. ügyében, nem is említve a közös teherviselésből fakadó ügyintézkést.

A faluközösség egyébként ragaszkodott a földközösség és az ebből adódó közügyi intézkedés fenntartásához. 1784-ben Bergenye „Falusi Székely Szabadsággal élő” lakói „szabad emberek közönségesen” léptek

fel a „possessorok” ellen, mivel ezek a régi „nyíl-húzási” szokást nem akarták betartani a közföldek felosztásában. A possessorok a közösségi szántók felosztása mellett, kezdték bitorolni a közerdőt, sőt, beleszántottak meg a falu útjaiba, országútjába is. Ennek következményeként 1793-ban Málnási Ferenc falusbíró Maroszzék „vicekirálybírójának pecsétje erejével” járatta ki beesketett bírákkal „mind két fordulóban lévő ország útjait és Falu Eke útjait”, hogy amit „belőlük elfoglaltak visszafoglalnák” és „metáznák ki, jártatnák ki”, még ha történetesen gróf Lázár János lenne is a foglaló. 1796-ban Gálfi Ferenc volt „az Maroszzéki Bergenyei Falus Birója”, aki a falu „minden közönséges javai oltalmazója”-ként lépett fel, és a községi erdők határait kijáratta. Gálfi a helység „hütes Birója”, hivatalánál fogva „maga és az egész Falu” képében járt el. Hasonló szándékkal lepett fel 1802. április 23-án Gálfi István falusbíró, aki a helység belterületén lévő „faluhelyeket” védte, és pedig azt a helyet, ahol „a Falu közepén a Caloda mellett a Falunak hol Pásztori, hol strása háza és hurubája volt”.

A helység bírójának kötelezettsége volt védeni a vetésmezőt. Mindenekelőtt „köz kertek”-et és „Porgolát kapukat” kellett állíttatnia, aki pedig nem teljesítené kötelezettségét e téren, 3 forint bírsággal kellett azt sújtania. Az őszi vetések esetében, ezeket védendő, már Szent Mihály nap (szeptember 29) előtt két héttel fel kellett ezeket állítani a falu széle felől. Szent György nap (április 24) után nem lehetett legelőt kert nélkül tartani, és tilalmasban legeltetni. Egyébként — amint azt a maroszzéki szabályrendeletek pontosítják — „a Porgolát kertek” ügyében „a Falunak vagyon birsága”, vagyis a falu széke ítélezett, mégpedig 1 forint erejéig. De ha a vetésmezői „kerteket és Porgolát kapukat” a falu hibájából nem tennék fel, azokat 12 forintra büntette a szék tisztsége.

A falusbíró és esküdtek kötelessége volt a falu határát, különösen szőlőket védelmező gyepek karbantartása is. A falusbíró felszólítására gyepe elrontásáért felelős egyén, illetve possessor köteles volt három nap alatt azt kijavítani, de ha a falusbíró kötelességét elmulasztotta volna, nékie kellett 3 forint büntetést fizetnie. Ő lépett fel a tilalmasban

legeltetők, a gabonát, füvet, gyümölcsöt rontók-lopók ellen is.

A vetésmező rendjének betartása különös feladata volt a falu vezetőinek. A határ letiltását vagy felszabadítását csak a faluközösség mondhatta ki közakarattól.

Aki ezt nem tartotta be, azt 12 forint bírsággal büntették. A „faluközönséges akarata” a helység népeisége „nagyobb részének” a „faluközönséges javára” szolgáló határozatot jelentett, ha „a minor pars” (ha a kisebbség) ellenezte is azt. A vetésmező védelmére a falunak pásztorokat kellett fogadnia. De „pásztorokat”, pontosabban éjjeliőröket kellett fogadni a település őrzésére is. Ez utóbbiak a „faluközönséges strása háza”-ban őrködtek, de bizonyára bejárták időnként az egész helységet.

A határpásztorokat a határbíró, a fennmaradt bergenyei iratok szerint „főinspektor” vigyázta fel. Ennek „hivatala” megszabott ideig, „az egész Határ Szabadulásáig” tartott. A határbíró jegyzőkönyvet vezetett a határpásztorok, „az két inspector” feladásairól, vagyis az észlelt rendetlenségekről, továbbá számadoltatta a csordapásztorokat, a („csorda inspectorokat”) hivataluk kitélésekor, feljegyezte a kártevők neveit, kiróta a büntetéseket, melyek fele a „törvénytevőket”, másik fele pedig a csorda pásztorokat illette meg. Úgyszintén, a „határbíró” tartotta számon a határpásztorok által észlelt károkat, kártevőket, a kiszabott büntetéseket, melynek fele a falu pénztárába folyt be. A határbíró megszabott fizetséget kapott (6 magyar forintot).

A bergenyei határbíró (főinspektor) intézményre vonatkozó adatok érdekessége az, hogy azok 1834-ből származnak, vagyis a hagyományos társadatom alkonyáról. Szerintünk, régi falutörvény felelevenítéséről van szó. A jelzett évben Bergenyében a possessorok és azok jobbágyai-zsellerei alkották a helység népeiségének többségét. Ezért hasonló törvény elfogadására csak sajátos körülmények között kerülhetett sor, vagyis a falutörvényt a „derék ekklezsia gyűlése”-ben dolgozták ki és fogadták el.

A falusbíró igen terhes feladatának bizonyult az adó felszedése,

még ha azért bizonyos adókedvezményben részesült is. Az adó kivetése a széki hatóságok ellenőrzése mellett történt. Annak beszédéről és általában a falu ügyeiről a bíró hivatala kiteltével a faluközösség előtt adott számot. Nem könnyű, sőt, terhes kötelezettség volt a falusbíróság. A falusbíróság, mint általában, bizonyára Bergenyében is nem szívesen viselt kötelezettséggé lett.

Az önkormányzati vezetőket, vagyis előljárókat, a mezőgazdasági év zárulásával váltották fel. Ez nagyjából egybeesett az adózási évvel. Marosszék szabályrendeletei szerint a falusbírót és esküdteket Szent Mihály napján kellett választani a „közep értékű” gazdák közül, akiknek tekintélye volt a falu gazdái között. A határpásztorokat, határbírót ellenben a következő év tavaszán, a vetésmező letiltása előtt.

Az 1848-as forradalom után, a polgári fejlődés során átalakult a falu önkormányzati intézménye is. A falusbíró feladatkörét az 1871. Évi XVIII. törvénycikk szabta meg. Az kiterjedt az ország törvényei betartásának biztosítására, a közbiztonság, a rend és béke fenntartására, az adó biztonságos felszedésére. A falu választott vezetőjeként megmaradt a helység közbirtokaival kapcsolatos ügyek intézőjének, a falu erdeje, legelője, belsőiségei használati rendje megtartójának, irányította a határ- és csordapásztorok megválasztását, a falu kovácsa felfogadását, a falu útjai, hídjai, patakjai, itatóhelye, legelője stb. karbantartását, megtervezte a tűzveszély elhárítását, sőt, elrendelhetett bizonyos körben nyomozást, büntetést. A falu lakói előtte intézhették el bizonyos ügyleteiket is. A falusbírót segítette tevékenységében a kisbíró vagy másodbíró, az esküdtek és polgárok. A hagyományos falu rendjének átalakulása, a jobbágy felszabadítás követő tagosítás és arányosítás évtizedekig elhúzódó, és lényegileg csak a XX. század elején lezáruló folyamatában, ami során a faluközösség lényegileg átalakult szabad közép- és törpebirtokosokból álló települési közösséggé, a falusbíró intézményén állott vagy bukott. Az pedig Bergenyében kiállta a próbát.

Soós Zsigmond falubíró

A falu vezetősége 1942-ben

Nem maradt fenn nyoma annak, miként látta el a bergenyeci faluszéke hatáskörét, miként büntette a rendtartás szabályait áthágókat, a tilalmak megszegőit, a közkertek, „porgolát kapuk”, a határgyepük megrongálói, a tilalmasban legelőket, a falu közönséges földjét, útját vagy éppen országútját elfoglalókat, a termést, gyümölcsöt lopókat, stb. Abból a tényből, hogy „a falu közepén kaloda” állott még a XIX. században is, nyilván utal a faluszéke jelenlétére és működésére Bergenyében.

Bergenye nemesek, szabadok és szolgáló parasztok lakta helység volt századokon át, önkormányzati intézménye ennek megfelelően kapott mozgásteret a falutörvények és a Maros-széki szabályrendeletek szabta előírások alapján. A XIX. század második felében, főleg 1871 után, az önkormányzat fokozatosan átalakult a polgári állam helyi közigazgatási intézményévé.

Az első világháború és az azt követő államhatalmi változás, a román hatalmi szervek, nyilván, érdekeiknek megfelelően alakították a falu önkormányzati intézményét. Azt mindenekelőtt románosították, és az adórendszer működtetésének szolgálatába állították. A rendeletek és törvények végrehajtásában a falusi csendőrségre támaszkodtak. Megnyirbált jogkörrel de a falusbíró intézmény tovább élt, és intézte a rendtartással, a falu legelője, erdeje használatával, a vetésmező védelmével, az utak, hidak, árkok karbantartásával, apaállatok tartásával, a közrend fenntartásával kapcsolatos ügyeket.

A második világháború kivédhetetlen pusztításaival és következményeivel szőtt bele az önkormányzati intézmény, a falusbíróság jogkörébe, életébe. A „szocialista állam helyi szerveinek” kiépítése során megszüntették Bergenye önkormányzati szervét, a helységet Panit község falujává változtatták, és mint önálló igazgatási szervezetet felszámolták.

AZ EGYHÁZ ÉS HITÉLET

KATOLIKUS KOR

A Szent István-i egyházszerzés érvényesült Magyarországról részben Erdélyben, és nyilván, Marosköz e falujában, Mezőbergenyében is. Amint az 1334/1335. évi pápai tizedjegyzékek tanúsítják, a falunak saját papja volt, „Nicolaus sacerdos de Borgene”, vagyis „Miklós bergenyei pap”, azaz szentegyház falu volt már ekkor, mintahogy szentegyház falu volt Bárd, Fekete, Galambod, Harcó, Kölpény, Ménes, Panit, Sámsond, Szentanna, Szentiván, Udvarfalva és Uraly is. Úgy tűnik, Bergenye a Paniti esperességhez tartozott. 1431-ben mindenképpen. Ekkor ugyanis Lépes György erdélyi püspök értesíti Panit aesperességét, hogy a bergenyei Bolgár László özvegyét és László nevű fiát, miután leánya kelengyét kiadta, feloldja az egyházi átok alól.

A szentkirályi pálos szerzeteseknek birtokuk volt Bergenyében. Jelenlétük feltehetően kihatott a bergenyiek lelki gondozására. Igaz, csak részjószáguk és gátjuk, illetve malmuk volt itt. De az állott a következő századokban is.

A bergenyei egyházban a híveket misére hívó templomi harang 1530-ban készült, feltehetően a hívek adományából, még a katolikus korban.

REFORMÁTUSOK

A reformáció korán gyökeret vert a mezőségi tájakon is. Megjegyzendő: már 1559-ben „református” zsinat tartatik Székelyvásárhelyen. A hívek száma mellett gyarapodott az egyházközség anyagilag is. Erre következtethetünk abból, hogy 1605-1613 körül nemes személyek vallanak az egyház javairól. A helység prédikátora ez időben (1611 körül) Várad Balázs, aki — igen érdekes eset — Székelyvásárhelyen „felesküdt a város törvényeire”, vagyis városi polgárként élt, bár létezett papilak Bergenyében is, hiszen a marosszéki 1614. évi lustra alkalmával készített összeírásban a káposztásszentmiklósi Jakab Györgyöt „az pap házában” lakóként jegyezték fel. A bergenyei prédikátorok szívükön viselték híveik lelki gondozása mellett a gyermekek oktatásának ügyét. 1605-ben ugyanis az „iskolamester” jövedelméről esik szó a korabeli írásokban, vagyis tanító működött az egyházközségben. Lehet már előzőleg is, de ettől kezdve minden kétséget kizáróan hozzátartozott a lelkész és egyházközség ügyköréhez az oktatás ápolása.

Egyidejűleg jól gyarapodott az eklézsia anyagilag is. 1643-ban már minden kétséget kizáróan két harang hívta a híveket templomba. Adományoztak a hívek kegyszereket is a templomnak. Tóbiás János 1657-ben kelyhet, Thuri Gergely 1669-ben kelyhet és két úrasztali abroszt adományozott. Szívén viselte az egyházmegye a lelkészek javadalmazásának kérdését. Az 1667. február 9-i esperesi vizitációs jegyzőkönyv foglalkozik többek között e kérdéssel. Az egyházmegye bevételéről-kiadásairól már ekkor számadásokat vezettek.

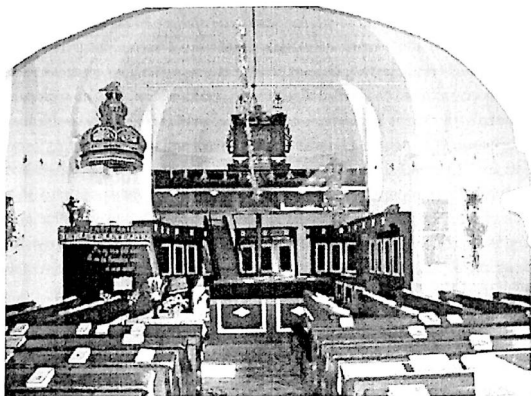
A XVII-XVIII. században gondokat okozott a templom épületének az állapota, mivel az „megromlott és elsüllyedt”, és ezért újat kellett építeni helyette. Az egyházmegye el is kezdte a szükséges anyagok előteremtését: földcserét hajtanak végre, zálogba adják az egyházmegye szénafüveit, eladják erdejének faanyagát, stb.

A templom felépítéséhez Incze Márton papságában és Sente Mihály kántor-tanítóóságában fogtak hozzá 1783-ban, felhasználva a régi

templom alapjának kőanyagát. Az építkezéseket 1786-ban nagyjából befejezték, bár a toronyajtót csak 1792-ben, a szószéket pedig csak 1822-1827-ben sikerült befejezniük. A templom alapja terméskőből, falai homokkőből és téglából épültek; úgyszintén tornya is. Az építkezési munkálatok ezzel közel sem zárultak le, hiszen a papilak is siralmas állapotban volt. Nagy Mihály lelkipásztorságában, Szenté József és Varró István kántorságában, illetve Gálfi Péter kurátorságában, 1818-ban kezdték el az új papilak építését. 1901-ig állott fenn ez a papilak. 1833-ban újabb nagyharangot rendeltek Lőrinczi József kurátorsága idején a segesvári Friedrich Lotz harangöntőnél. 1835-ben toronyórát szereltek fel. 1838-ban új iskolaházat emeltek. 1848-ban pedig orgonát készítettek a marosvásárhelyi orgonaművész Szabó Jánossal.

A református templom nyugati oldala

A református templom belsejének részlete

Az 1848-as forradalmat követő polgári fejlődés éveiben a hívek lelki gondozása mellett, az egyházmegye vagyoni megerősítése, a földjei művelési rendjének az új viszonyokhoz való igazítása, a papi fizetés (kepe) rendezése és az iskola zavartalan működésének biztosítása állott a lelkipásztor és az egyházmegye figyelmében. Az egyházmegye földjeinek megművelését illetően pl. 1865-ben kimondták, hogy a kaszálókat az egyházmegye lekaszálja, a pap feltakarja és a megye behordja a pap telkére. Valami hasonló rendszert dolgozhattak ki a törökbúza, zab, búza föld stb. megművelésére is. Arra is volt gondjuk, hogy a református egyházi kiadványok és könyvek eljussanak az érdekeltekhez (tanítóhoz, paphoz, iskolásokhoz), illetve idejében megválasszák és váltsák a temetőpásztort, tőpásztort és harangozót. Ezekben az években is az egyház biztosította a himlő elleni oltás megejtését az iskolában. A lelkipásztornak gondja volt, nyilván, elsősorban a szentségek kiszolgálására, de az egyházi anyakönyvek és

családkönyv vezetésére is. Ugyanakkor gondja volt a lelkésznek egyházi könyvtár alapítására, felolvasások tartására.

Erdély államhatalmi helyzetének megváltozása beleszólt a református egyházközség, az egyházmegye életfolyásába is. Az istentiszteletek rendszeres megtartása mind vasár- és ünnepnaponként, mind kedd és péntek reggelente, illetve szombat délután, a vasárnap délutáni bibliamagyarázat, vasárnapi iskola tartása a gyermekeknek, gyakoribb úrvacsoraosztás stb. rendeltetése nemcsak a hívek lelki gondozását voltak hivatottak szolgálni, hanem a magyarság összefogását is. Barthos Gábor lelkésznek gondja volt egyben a „népkönyvtár” tevékenységének élénkítésére, „Petőfi-ünnepségek” szervezésére, ifjúsági műkedvelő egyesület alakítására, a református egyházi iskola megtartására tüzzel-vassal. Iskolájuk két tanerős volt, és alkalmaztak kántor-tanítót is.

A lelképásztor több évtizedes munkával (1897. július 18-tól működött 1931-ig az egyházban) érdemelte ki a hívek bizalmát és ragaszkodását. Rendszeresen kiszolgáltatta az egyházi szentségeket. Nőszövetséget alapított 32 taggal és annak közreműködésével szeretetvendégségeket tartott. Műsoros előadásokat szerveztek „anyák napján”, „madarak és fák napján”, vasárnapi iskola alkalmával, beteget látogattak meg, támogatták a szegényeket, gyűjtést rendeztek a Marosvásárhelyi Református Kollégium javára. Bibliakört tartottak az idősebbeknek és ifjaknak, illetve a leányszövetségben egyaránt. Ifjúsági énekkart alapítottak 28 taggal. Közvetlen segítők voltak Liszka Gedeon és Liszka Zsigmond Klára egyháziskolai tanítók, illetve Zsigmond Pál kántor-tanító.

Az egyház jó állapotban lévő templommal, 2 tantermes iskolával, 3 szobás papilakkal (1909-ben épült fel), 2 tanítói lakkal, 2 szobás kántor-tanítói lakkal mintegy 186 hold egyházmegyei földdel rendelkezett. Pénzvagyonát hitelszövetkezet – kamatra kiadott hitel formájában – gyarapította.

Így érte Mezőbergenye egyházmegyéjét, egyházi személyeit az államhatalmi változás, az úgynevezett „magyar világ”, majd a II. világháború, illetve az „új világ”, mely 1948-ban kiűzte az egyházat az iskolákból, és igen-igen beszűkítette annak tevékenységi körét.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

A bergenyei egyházmegyében lelkipásztorok voltak a századok folyamán:

- Miklós pap - „sacerdos de Borgene”: 1334/1335, katolikus;
Váradai Balázs - bergenyei prédikátor: 1611 körül;
Zalányi Dániel - lelkész: 1720 körül;
Szántai József: 1750 - 1783 között
Incze Márton: 1783 - 1810 július 11;
Horváth Sándor: 1810-ben talán káplán;
Nagy Mihály: 1840 augusztus 20-ig, amikor meghalt;
Nagy Sámuel: az előbbi fia: 1840-1855 július 12-ig;
Mihály Gergely: 1856 február 1 - 1880 október 13-ig;
Székely Sándor: 1881 november 6 - 1897 február 14-ig;
Barthos Gábor: 1897 - 1931. május 1: nyugalomba vonult;
Zsigmond Pál: 1931 június 7 - 1957;
Hermán István: 1957 - 1980;
Veress Gábor: 1981 - 1988;
Gede Sándor: 1989 - 1995;
Domahidi Béla: 1996 -

Presbitérium 1985-ben

AZ EGYHÁZ KEGYSZEREI

A reformátusok jelenlegi temploma a késő barokk építkezés egyik mutató alkotása. Annak becsét csak emelik a régi templomból fennmaradt harang és azok a kegyszerek, amelyeket a hívek adományoztak a XVII. századtól kezdődően és a XX. századig bezáróan.

Az ősi templom, de a XVIII. század végén emelt és máig fennálló is betöltötte azt a nemes szerepet, melyet „Isten háza”-ként illet az ember. Bennük messzehangzóan zengtek-zúgtak a harangok, és a közismert latin szállóige szerint szóltak a hívekhez: „Vivos voco, mortuos plango, fulgura frango!”, azaz „Az élőket hívom, a holtakat siratom, a vihart oszlatom!”

Amint szoltunk már róla, a legrégebb harang, melyet 1530-ban öntöttek, századok viharait élte át. A harang öntője, adományozója ismeretlen. Felirata: „Cristus Rex venit in pace Deus homo factus est” (A király Krisztus békeességben jön, Isten emberré lett), ha helyes az olvasat.

E harang sorsának súlyos pillanatait élte át az I. világháborúban, amikor elviszik, hogy beöntsék ágyúnak. A hadügyminisztérium végül is megkegyelmezett „a műbeccsel bíró harangoknak”. Így Bergenye harangja is hazakerült 1918. szeptember 24-én 320 korona kifizetése ellenében.

Korát és súlyát tekintve másodikként kell említeni az 1833-ban öntött 165 kg-os harangot, melyről csak azt lehet tudni saját felirata szerint, hogy a jelzett évben az megnagyobbított és újraöntöttetett a segesvári harangöntő Friedrich Lotz által Lőrinczi József kurátorságában.

A templom harmadik harangját 1937-ben a bergenyei hívek közadakozásából öntötték. A harang felirata: „Ha az Isten velünk, kicsoda ellenünk”, súlya pedig 360 kg. Öntője a szebeni Fritz Kauntz volt.

Kegyszerei, úrasztali abroszai, terítői értékes és esztétikailag is megkapó tárgyak. Legrégibb egy kisebb méretű ezüstpohár, melynek oldalán apróhálós minta van finom rajzú címerrel, egy szívből kinövő három tulipánnal. Körbefutó feliratából „Tobias Ianos Anno 1657” olvasható ki. Az adományozó kiléte ismeretlen, nem azonosítható a

XVII. századi katonai összeírások alapján sem.

Legértékesebb, kivitelezésben egyszerű, de mégis megragadó, harmóniát sugárzó az a vésett illetve gravírozott mintákkal díszített, aranyozott ezüstkehely, melyet Túri Gergely és felesége Mészáros Anna adományozott 1669. július 3-án a bergenyei egyháznak. Thúri Gergely az 1635. évi katonai összeírásokban Thúri Mihály 12 éves fiaként jelenik meg -- amint az kiderül a falu népességét tárgyaló fejezetből.

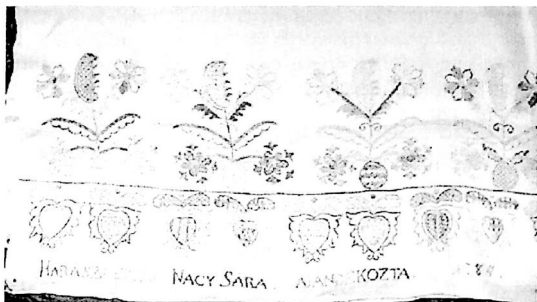
A Thúri család a későbbiekben is kedveskedett adománnyal az egyháznak. 1712-ben Túri Mihály ónkannát és tányért ajándékozott. Kisméretű, valamikor gazdag díszítésű, de mára már szerföltt megkopott önpoharat adományozott 1741-ben Szép Juliánna. Bizonyára régi az úrasztali bor edényül szolgáló ónkanna is, melyet 1803-ban renováltatott Zágoni S. Krisztina, a T.Intze Márton élete párja.

Egy ezüstkehely zárja a kegyszerek sorát, melyet 1938.október 9-én adományozott a bergenyei ref. ecclásiának Dr. Koronka István szülei, Koronka Ödön és Budai Róza 50 éves házassági évfordulója alkalmával.

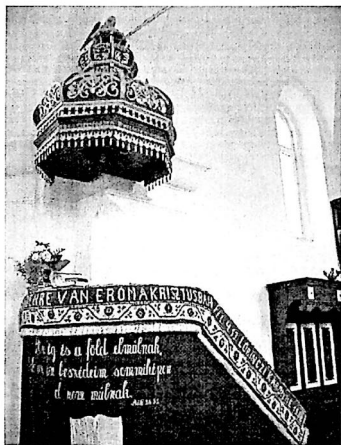
Az egyháznak adományozott úrasztali terítőök és abroszok egészítik ki a kegyszerek sorát. Ékes szövésük és varrásuk a bergenyei asszonyok kezemunkáját dicsérik.

*Az 1669-ben adományozott
ezüstkehely*

Nagy Sára ajándékozta írasztali abrosz 1784-ből

Szószék a református templomban

ORTODOXOK ÉS GÖRÖG - KATOLIKUSOK

Okiratilag a XVIII. század elejétől lehet kimutatni a román népesség jelenlétét Bergenyében. Az egyházi összeírások szerint 1733-ban 120 ortodox és görög-katolikus vallású élt a faluban. Úgy tűnik, önálló egyháza volt mind az ortodoxoknak, mind a görög-katolikusoknak. Egy 1767.évi feljegyzés szerint ugyanis létezett görög-katolikus egyház a helységben, volt régebbi papjuk is, de a jelzett évben nem tartottak papot.

1775-ben nagyszámú ortodox hívő élt Bergenyében. Tartottak templomot is, és volt papjuk is Popa Ioan személyében. Ugyanazon évben számontartottak a helységben jelentős számú görög-katolikus családot is. 1785/1786 körül tartottak iskolát is az ortodoxok, melyben a korabeli gyakorlat szerint egyházi énekekre, imádságokra, erkölcsi szabályokra oktatták a gyermekeket.

Templomuk és a harangláb fából épült, és zsindelellyel volt fedve. A XVIII. század végén és a XIX. század elején Vasile Moga, majd Ioan Hodos látta el a hívek lelki gondozását. Ez utóbbi 1817-1858 között folyamatosan állt a bergenyei ortodox egyház élén. Úgy tűnik, őt Grigore Suciú követte a szószéken. Ez időben javult az egyházmegye anyagi állapota. Mihail Chibeleanu már téglából emelt paplakban lakhatott. Annak gazdasági udvarát pedig sütőház, istálló, csűr, disznóólak népesítették be. A canonica portio területének nagysága szerint – csak mintegy 5 holdnyi nagyságú volt – elég szegényes volt az eklézsia, bár szép kert és gyümölcsös egészítette ki a papi telket.

Erdély államhatalmi állapotának megváltozása szembetűnő javulást eredményezett az ortodoxok anyagi helyzetében. Az 1921. évi agrártörvény 25,5 holddal egészítette ki a canomca portiot és a kántornak 5 hold kántori földet juttatott a magyar birtokostól elvett területekből. Dr. Ioan Olteanu papságában téglából – 1927-ben – cserépfedeles új templomot, 3 szobás, pincés paplakot, cserépfedelű nyári konyhát, törökbúzakast, istállót, csűrt, szénatartót, gémeskutat,

[Erdélyi Magyar Adatbank]

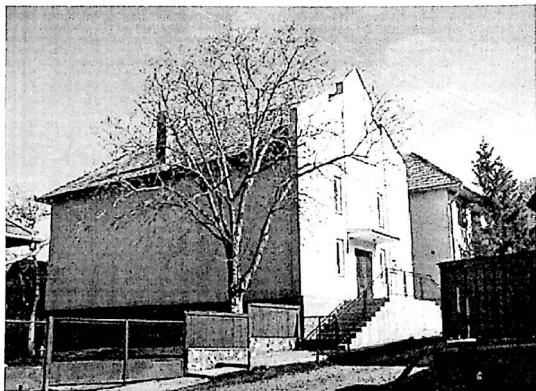
boronafából cseréppel és deszkával fedett gabonást, disznópajtát stb. építettek. Ioan Olteanu 1932-től 45 éven át viselte Bergenyében az ortodox papi reverendát. Az ő idejében tiltották be a görög-katolikusok hittevékenységét. 1977 után Vasile Şopterean követte őt az egyházban.

Az ortodox templom Bergenyében

ADVENTISTÁK

A XX. század elején jelentek meg az adventisták. Kezdetben egy-két református és görög-katolikus tért át e neoprotestáns hitre. Később fokozódott az áttérés, és 1982-ben már 80 volt az adventista hívek száma. Ma már 106-on vannak a helységben. Kezdeti kis imaházukat a 80-as években rövid idő alatt új, modern imaházzal cserélték fel gyarapodó gyülekezetük hasznára.

Adventista imaház